

Tarján Tamás
REJTEKAJTÓK

Lehota János: A nemzeti tudat drámája
(Bánk bán-értelmezés)

1998. szeptember 20. A nagyváradi magyar nyelvű színházi bicentenárius rendezvénysorozata új bemutatóval, a *Bánk bán* diszeloádásával veszi kezdetét. A színre állító tekintélyes személyiség: Kincses Elemér, a romániai magyar társulatok egyik vezető rendezője.

Egyszerű (kényszerűen olcsó) díszlet. Jószerivel egy vízköpő kút s a mendencéje, meg a hangsúlyosan színházi dobogók az udvari pompa és pazarlás minimális jelzései közepette. A fényeffektusok meghatározó eleme a homály, a félsötét, a sötét; a ferde metszésekkel aláhulló fénynyaláb.

A nagyúr vékony keretes szemüvegben, könyvet szorongatva érkezik: XIII. századi magyar Hamlet. Amikor gyanúi indulatba csapnak át, a szemüveget és a könyvet messzire hárítja. Kérdés: mostantól - az értelmiségi lét, a tudás, a kétely attribútumai nélkül - világosan lát? Mostantól lát világosan?

Ottó narancsokkal pajkosan labdázza csábítja Melindát. Gertrudis, trónján ülve, úgy tépi le egy narancs héját, mintha a földgolyót hámozná hataloméhségében. Csorog a marcangolt gyümölcs vére. Kérdés: a királynénak léte végső percében, a Bánkkal való összezapáskor az-e a legfontosabb gondja, hogy törölgesse ragacos tenyerét (melyből a tör nyílván kicsúszna)?

A hazatért 2-ik Endre 'Magyarok' Királya megfontol, megért, megbocsát. Bánknak visszaadja a szemüvegét. Kérdés: a nagyúrnak nem volt tartalék szemüvege? Soma, Melindának és Bánknak a fiacskájok kapja az eldobott könyvet. Kérdés: vajon mit és miért olvasgat a gyermek anyja kiterített teteme mellett, pár méterre a királyné (színpadilag rímelő testhelyzetű) porhüvelyétől? S valamiféle stafétabot ez a könyv, melyet az evilági politikai és individuális pályáját megfutott, sorsa-bevégzett apától örököl a sarj?

A premierről s a premier ébresztette kérdésekről rögvést elkezdődött a vita, nem nélkülözve a rajongó hangokat és az ironikus felhangokat sem. A válaszokat keresve jó néhányunk fejében ott lüktettek a dramaturgiai szakirodalom egyik friss, fontos művének, Lehota János nagyszabású *Bánk bán*-tanulmányának egyes nézetei, sorai. A drámaelemző munka a színházi gyakorlatra alkalmazva is bizonyította értékeit. Annak ellenére, hogy koncepciója és előadásmódja számos ponton ugyancsak vitatható.

Az 1943-ban született szerző, a nagykanizsai Batthány Lajos Gimnázium pedagógusa évtizedek alatt fölhalmozott s érezhetően részint az iskolai negyvenöt percek során kipróbált, megbeszél, csiszolt- tudásanyagát foglalta kötetébe, 359 termetes oldalra. Egy, ma már régi vágásúnak mondható értelmiségi ideáltípust testesít meg: a tudós tanárét. Grammatikailag a többes szám első személyben: a „tanári többes”-ben situálja beszédhelyzetét. Kedvenc bekezdésindító fordulatait a „Nézzük meg”, szereti és alkalmazza - jóval a kívánatos mértéken felül - a „Láthattuk”, „Idézzük”, „Fontosnak tartjuk” stb. szövegeit. Monumentális magyarórára „ül be”, aki *A nemzeti tudat drámája* eszmeifuttatását föllapozza. Természetesen a virtuális tanár-diák kapcsolat a kérdezz-felelek kátéformáját is fő stílusesszévé avatja. Egy-egy bekezdés igen gyakran rajtol a célirányosan megfogalmazott kérdések ugrópontjáról: „Miből indult ki Bánk?”; „Mi roppantja össze Bánkot, hogy a végemiséget kell megélnie?”; „Mire gondol Gertrudis Izidóra közlései hallatán?” stb.

Akérdések garmadája Lehota János tárgyilagosan fűrkésző attitűdjéből is következik. Bár lelkesült csodálója Katona József zsenijének és elragadtatott híve a nemzeti tudat drámájaként (s így némiképp az „irodalmi nemzet” argumentumaként és zálogaként) felfogott *Bánk bán*nak, nem a mű advocatus diaboli, s nem enged a kritikátlan ítélet- vagy véleményalkotás hívásainak. Tárgyilagoságában, a nyomatók arányos elosztásában (s a tiszta tagolásban) mintha a *Bánk bán tanulmányokat író* - egyébként kissé mostohán ke-

zelt és ritkán citált - Arany János lenne a mintaadója. Lehota nem tekinti kultusz tárgyának a vizsgált opuszt. Távoll tartja magát a mű kiadás-, értelmezés- és előadás-történetének anekdotikus és legendás elemeitől, kerüli a vallomásos vagy esszéizáló hangot, a literátus szakralizálás minden kísértését. A darab analízisének tudományos forrásmunkáját alkotta meg, azzal (a jogos) büszke tudatossággal, hogy új és szuverén gondolatrendszerrel tár az érdeklődő elé. A *Bánk bán-értelmezés* alcím tehát egyáltalán nem jelenti, hogy a szerző össze akarná foglalni a nemzeti drámánkról eddig leírtak javát. A meghökkenően rövid (jellegében és asszociációiban kissé eklektikus) *Névtutató* is jelzi: Lehota mindvégig a saját eredeti nyomvonalán halad. (Innen nézve persze Arany ötszöri idézése sem kevés, hiszen csak a *Bánk bán* kritikai kiadásának sajtó alá rendezője, Orosz László, valamint Sötér István előzi meg hat-hatszöri citálással. A nem irodalomtörténész idézetek között sincs senki, akire a három és félszáz oldalon legalább tízszer hivatkozna. Az ihlető drámatípusoknak köszönhetően e lista élén, nyolc-nyolc hivatkozással, William Shakespeare és Johann Christoph Friedrich Schiller áll. Donatien Aldonse Francois marquis de Sade az egyetlen, aki mégiscsak büszkélkedhet tíz utalással, ehhez azonban egy kilenc lapon végigvonuló utaláshalmaz, pontosabban két regényének eltulzott terjedelmű bemutatása kell. A *Justine...* és a *Juliette...*, sajnos, a reméltnél kevesebb fényt vetnek a felvilágosodás morálfilozófiájára.)

A *Bánk bán* Lehotánál történelmi és történelembölcseleti beagyazottságában, valamint dramaturgiai működésében körvonalazódik. A *Bibliográfia, Történelem, jog, filozófia* címszavak alatti tételsora egymagában terjedelmesebb, mint a Dráma, és a *Bánk bán-irodalom* címszavak együttese. E nagyralátó törekvés egyfelől magát a cselekményt helyezi el a saját kora (a XIII. század eleje) történelmi térképén, politikai, vallási, erkölcsi, jogi és egyéb keretei között (többször kitérve a király személyének isteni felkentségére, illetve a királyt helyettesítő tisztségviselő hasonlóképp isteni személyének dilemmatikus pozícionáltságára. E kettős viszonylat tudomalmilag még soha nem nyert ily fontos szerepet a szakirodalomban. Lehotánál nagyban segíti Bánk döntéseinek, vétkeinek - és végzetének - nem személyes, nem „sértődéses” aspektusú megértését, a *Bánk mint „király”* átmeneti állapotának ténylegesen súlya szerinti felfogását). Másfelől a darab a keletkezés idejének történelmi és esztétikai jelenségeként, termékeként is karakterizálódik, történelmi - és részben dramaturgiai - értelemben is a hosszan vegetáló *még és* a lassan érkező *már* közötti mezsgyén. Azaz Katonánál a címszereplő még mint individuum nyilvánul meg, holott a francia forradalom után a történelmi idő már „önmaguk” szolgálatára helyett nézetek szolgálatát parancsolná a (köz)emberekre. Ehhez járulnak azok a sajtószereplések, amelyek a schilleri dráma „mellől” minduntalan visszautalnak a shakespeare-i drámára.

Lehota János - kissé elegye, de jól működő terminológiái készletének köszönhetően - a történelmi és a dramaturgiai értelmezést *egymásban* valósítja meg. A nyitó fejezetek ugyan a történelmi és jogi primátust sejtetik (*A történelem drámája; Az ész és az erkölcs dilemmái; Dráma és történelem*), ám már ezek is szakszerű előkészítései a közvetlenebbül, konkrétan drámaelemző fejezeteknek (*Új dráma születik: a befogatói tudat drámája; A megjelenítés kérdései; A dráma teljes világa; Bánk viszonyrendszere*). A drámai szerkezet működése: külön nagy (kettős) egység; olyan könyvharmad, amelyben - a Bánk-alfejezeteket is ideértve - az értelmezés ismételt „bejelenti önmagát”.

Voltaképpen két fölösleges - alighanem összegzéskényeszerből írott - oldal található a kötetben: a *Kelet népe nyugaton*. Hogy Lehotának nem a „tétélezés”, hanem a kifejtés az erőssége, az a (szintén rövidke) *Előszó* bicsaklásából is kitűnik. Legalábbis jómagam idegenkedem az olyan tirádáktól, mint hogy „Ezeréves múltunk van, de hamis a tudatunk, tehát a történelmünk, jelenünk és jövőképünk is az. Megkövetelt koszorúink emléket nem tudjuk jelenné és jövőnkévé váltani, nincs meghosszabbításuk. Ragaszkodunk igazságukhoz, mert vérünk tapad hozzá, mert önként áldoztunk vért érte, és

erkölcsös parancsként adjuk tovább ennek hitelét és igazát. De ez a nép, ez a lélek egyre fogy, és lassan kisebbségbe szorul, és ha nem ébred rá a maga volt tévedéseire, gyengeségeire, hibáira, úgy fog elveszni, hogy helyette más lelkű nép fog gondolkodni és cselekedni". Ha valami nem, hát - szerintem ez bizonyosan nem a veleje a *Bánk bán*nal való negyedszázados, tartalmas viaskodásnak. Az pedig aligha a summája, hogy Katona, „a Kelet szülötte, és mélységesen keleti magyar, Gulliverként két világon állt, eszével és műveltségével már a nyugati polgári rend talajára vetette másik lábát. Mit látott ez az óriás ebben a változó világban? Látnia kellett, hogy azok az értékek, amelyek az Alföld népének lelkében évezredek óta élnek, idegen testté válnak egy új közegben, amely más Istent, más erkölcsöt vall magáénak. Látnia kellett, hogy ez a világrend feltartóztatlanul a maga képére formálja a régi világrendet".

Ez a sekélyes okfejtés, nyilván akaratlan napi politikai, publicisztikus szólamosságával, beteg sejt a könyv testében. Stílusán is zavaros, hiszen az „óriás” Gulliver-figura révén a régit és az újat, keletet és nyugatot, mindkét értékrendet „törpének” kellene gondolnunk. Az „idegen” szó ebben a szöveggörnyezetben kellemetlenül cseng, nem értelmezi önmagát, ráadásul nem a régi az idegen, hanem az új idegen a tradicionálisan értékesebbnek láttatott régi számára. A lezáró passzus nem származtatható a könyv logikájából, mivel Lehota különben soha nem egyszerűsíti a *Bánk bán*, illetve Bánk bán bármely konfliktusát magyarok és idegenek konfliktusára, nem egyszerűen bűnbaknak tekinti a merániakat, Gertrudist pedig - remek emberismerettel s találó műelemzéssel, elismerésre méltó intellektuális érzékenységgel - ki is emeli ebből a csoportozatból, alkalmanként a Bánkkal rokon formátumú tragikus hőst is leírva benne.

Lehota bizonyos mozzanatokot az eddigi *Bánk bán*-kutatás egészet felülmúlóan tudatosít és magyaráz. Ilyen a haldoklók drámai funkciója, illetve a haldoklás dramaturgiai ténye - az tudniillik, hogy Katona többször is él az „utólagos” kimondatás lehetőségével. Az új *Bánk bán-értelmezésben* nagyobb tér jut Endre elemző megjelenítésének. A király neve öt alfejezet címében hatszor fordul elő! - holott tudvalevően csak az ötödik felvonásban lép színre. Lehota struktúráként analizálja, bontja ki a művet: az erősen csomózott összefüggésháló nem engedi, hogy bármely alak mellékszereplőként hulljon ki. Megnö például Izidóra jelentősége is (három alfejezet címe tünteti ki öt nevének említésével). A most már a cizelláltságig finom Gertrudis-Melinda viszonylat föltárása mellett így a Gertrudis-Izidóra viszonylat is új megvilágítást kap. Petur és Tiborc figurája is élvezzi a koncepció tágaságának és újszerűségének jótékony hatását. A sokoldalú, sokszólamú közelítés sajtósága negatívuma, hogy kissé sok nagyjelenet rajzolódik ki a darabból - ezt azonban ellentételezi, hogy a szerző Katona legkisebb dramaturgiai mulasztását sem hagyja szó nélkül (mikrofilológiai, a szó legszorosabb értelmében irodalmi, nyelvi, stílári elemzésbe relatíve ritkán bocsátkozik).

A textus erős sodrású, tudásgyarapító hőmpölygésében egy-egy állítás ugyancsak megtorpanja a befogadót. Ilyenkor tanácsos lecövekelni a kérdéses bekezdéseknél, mielőtt a szöveg, a kifejtés lendülete magával ragadna minket. Vajon igazolható-e ez a tézis: „Modern drámának tartjuk a Bánk bánt azért is, mert ebben a lemeztelenített emberi világban a férfi és a nő is szembekerül egymással. A létharc a férfinnak a nő, a nőnek a férfi elleni küzdelmének elindítja, kiteljesíti. Ebben a lemeztelenített létharcban pedig a nemiség döntő szerepet, új funkciót kap. Nem az ember társadalmi léte határozza meg és szabályozza már azt, hanem annak felszabadulása, kiszabadulása hat ki a társadalmi viszonyokra. A nemi ösztön beleszól a társadalmi létbe, irányító, meghatározó tényezővé válik. A nemiség így már nem a természetes férfi és nő kapcsolatban marad és elégűl ki, hanem onnan kilép, és elferdülve az emberek társadalmi létének irányítójává, szervezőjévé válik. A *Bánk bán* e tekintetben a legmodernebb drámák, Camus, Genet előképe. Katonánál nem egyszerűen a nemiség kap társadalmi meghatározó szerepet, amely ebben a tartalomban is teljes elferdülése a természetnek, hanem

már az elferdült nemiség hat ki az emberi világra”? Ahány ki-jelentés, annyi vitapont. Általában mi a modern dráma? Férfi és nő „lemeztelenített” (nemi) létharc nem volt-e a kizárólagos tárgya már egyik-másik Arisztophanész-komédiának is? Valóban áthatja, szabályozza-e a nemi ösztön a *Bánk bán* világát (vagy csupán Ottó személye körül sisterség ténylegesen ez a fajta torz szexualitás)? Ha már netán Camus és Genet ötven-hatvan esztendeje írott darabjai „a legmodernebb drámák”, akkor ténylegesen melyeknek az „előképe” (!) Katona műve? (S csak úgy zárójelben: a nemiség társadalmi meghatározó szerepe - ha ez lehetséges egyáltalán - ténylegesen „teljes elferdülése a természetnek”?)

A kérdéskört bonyolítja Lehota legvitathatóbb - bár a *Bánk bán* szakirodalmában nem előzmény nélküli, csak itt másként megokolt - állítása. Szerinte Ottó férfiúi tehetetlensége folytán Melindával „nem történt meg a dolog”, de mert a királyné öccsének fenn kell tartania a „megtörténés” látszatát, a mindent tudó Biberach halálra van ítélve. A Katona-filológia általában ennek az ellenkezőjét vallja (nemrégiben az egyik legavatottabb mai *Bánk bán-szakértő*, Kerényi Ferenc is a „meggyalázás” kifejezést használta). Egy színházi Bánk-interpretáció megengedhetné magának azt az építkezést, amelyben Ottó tudja, hogy a csábítás nem sikerült, ám ezt elhazudja; Melinda tudja, hogy ártatlan, meg azt is, hogy nem hisz neki senki -vagy házasságtörőnek véli magát, noha nem az; Biberach tudja, hogy Ottó alkalmoszerűen vagy általában képtelen a hódításra stb. Mindez egy „dráma alatti drámát” indukál(na). Lehotánál azonban a Biberach szavaiból történő visszakövetkeztetésen kívül nincs más érv, amellyel valóban számolnunk kellene. Melinda dramaturgiai (és erkölcsi) státságában akkora elmozdulás történik, hogy az felborítja az egész színművet. S bár a nemiség társadalmi kihatású elferdülése nem a „megtörténésen” múlik, a meg nem történésével Lehotának a férfi-nő (nemi) létharcáról idézett tétele még akkor is sokat gyengül, ha okfejtése valamennyi fentebbi kérdéseinket visszaverné.

E memoizgató, ötletadó, gondolatindító vonása, de nem egyértelműen erénye a könyvnek a túlkoncipiálás és az alulargumentálás. Lehotával néha elszalad a ló. Ilyen motívum a „büntetésre méltatlanság” kérdésének erőltetése, vagy egyes „párhuzam-drámák” belerángatása az okfejtésbe (például Shakespeare-től a *Troilus és Cressidáé*, mely újfent igaz, idézőjelesen - „modern” drámának mondatik). A hiányos érveléssel összefüggésben - hogy most már ne lépjünk egyetlen problémakörből - a (szexuális) becsület motívumát hozhatjuk föl. „A férj és a feleség kapcsolatának másik kérdéses vonatkozása a becsület - írja Lehota a *Bánk és Melinda* című alfejezetben. Ez az erkölcsi tartalom, amely elsődlegesen a férjet érinti, ha felesége hűtlenné válik. Veres Péter írja, hogy nálunk, magyaroknál ez rendkívüli erősségű érzés, a franciák erkölcsében korántsem bűn, ha az asszony hűtlenkedik. Bánk becsülete és Gertrudis erkölce is a magyar és Katona korának francia erkölcsének nagy különbségét idézi” (sic! Lehet, hogy a mondatcsúfító és értelmezavaró ragduplázás a szép küllemű kötet sajnálatosan sok sajtó- és tördelési hibájának egyike csupán). Ehelyütt jelöletlen, de egy korábbi pontról kislabilizálható, hogy Veres Péter - a régi európai királyi udvarok szexuális életének saját bevallása szerint is történelmi támpontok nélküli orákuluma... - a *Bölcs és balgatóg őseink* című könyvében vetett oda néhány észrevételt. Ezt a „felsőbbrendű magyar (udvari) erkölcs igazolásává tenni nem épp tudósi gesztus. A házastársi hűség férfigogú szempontú közelítése is elnagyolt. Másutt (A Bánk és Tiborc című alfejezetben) dobálózó kijelentés, hogy Katona csehovi „komédiába” való „divergens párbeszédet” alkalmazna (rosszul!) a két szereplő részint (Bánk oldaláról) monológyszerű dialógusában. Ráadásul a jelentenek lehetséges olyan olvasata is, mely épp azt tudatosítja, hogy Bánk nemcsak figyel Tiborc panaszára, hanem nyelvíleg Tiborc szavaiból vonja el a maga szavait.

Az ismeretlen *Bánk* - ezt a címet viseli az egyik alfejezet. Amiként Sándor Iván 1993-as *Bánk ban-könyve*, a Vég semmisség tudatta alcímével: nemzeti drámánknak, kin-

csünnnek tekintünk egy voltaképp ismeretlen alkotást, *A százhetven éve fel nem fedezett Bánk bánt*. Lehota János ezt az „ismeretlenséget” erudícióval és intuícióval, sok pontos észlelettel és érdekes értelmezési ajánlással oldja. Nem ártott volna, ha egy segítőkész céhbéli, egy *Bank bán-kutató* irodalomtörténész kolléga lektori kezén is átfut a könyv - ám a helyenkénti igazítás és rövidítés híján is becses munkával gazdagodunk. Azt máris tapasztalatból mondhatom, hogy a darabban foglalkozó főiskolai és egyetemi hallgatók örömmel hagyják magukat megszólítani, kalauzoltatni Lehota János - egy tudósi szünetvély történetét és eredményeit summázó - könyve által.

(Pannon Tükör Könyvek, 1997.)

Vasy Géza

ICtARolt világ

(Tar Sándor újabb elbeszélései)

A magyar irodalomtörténet szűkebb jelenkorának, a nyolcvanas-kilencvenes éveknek kétségbevonhatatlannal Tar Sándor az egyik legnagyobb sikert elért alkotója. S az is bizonyos, hogy az ő esetében a siker szerencse-elemei mellett az esztétikaiak is meghatározó szerepet játszottak. Vagyis az érdem nyerte el jutalmát, ami megmutatkozott a kritikai visszhangban, a díjak sorozatában vagy akár abban is, hogy legújabb elbeszéléskötete, a *Lassú teher* eséllyel indulhatna a legszebb kiállítású könyvek pályázatán a Magvető Könyvkiadó, Pintér József tervező és a Gyomai Kner Nyomda jóvoltából. Viszonylag ritkán fordul elő, manapság, hogy kortárs irodalmi mű már megjelenésében is vonzó, s hogy a kötet a második átolvasás után nem esik szét darabjaira.

Aszokatlanul egybehangzón pozitív kritikai visszhangban mind ezideig következetesen tért vissza két tézis, mégha a megfogalmazás módjában voltak is eltérések. Az egyik azt a szembeötlő tényt rögzíti a posztmodern korában, hogy Tar Sándor írói világát szemleletében is, poétikájában is a realizmus határozza meg, ráadásul annak a szociográfiai indíttatású változata. Olyan valóságrajz tehát, amely minden „korszerű” elme számára ősi, lejáratott, semmitmondó lenne, s lám, Tar Sándor tollából mégis esztétikai élvezetet is nyújtó modern prózának mutatkozik. Mintha - többek között

Móricz Zsigmond folytatója lenne, pedig egy ilyenfajta minősítés vagy harminc éve legalábbis lesajnáló jellegű. Elsősorban - remélhetően nem Móricz életműve miatt, hanem azért, mert az az ötvenes-hatvanas években túlzott mértékben vált kánonná, s nem irodalmi, hanem ideológiai-politikai megfontolásokból. A túlzások azonban mindíg megbosszulják magukat. Semmiféle történelmi tapasztalat, semmiféle tárgyszerű érv nem szól amellett, hogy a művészetekben valami végleg korszerűtlenné válhatna, főként rövid távon. A „realizmus” azonban mégis ilyen minősítést kapott, s „fölmentéssel” igen kevesen dicsekedhetnek azok közül, akik továbbra is ilyenek, továbbá „népinek”, „elkötelezettek” bizonyultak. A kivételek közé tartozik Tar Sándor is. S ha kialakulhatott munkássága, személye körül valami zavar, valami - legalábbis számomra - nemszeretem dolog, akkor az ebből az általános irodalmi-művelődéstörténeti helyzetből következik. A posztmodern irodalom berkeinek legfőbb pásztorai és jósai beengednek maguk közé egy-egy szemmel láthatóan nem közéjük tartozó, tehát lényege szerint nem posztmodern alkotót, s ezzel demonstrálják, hogy ők értékítéleteikben nem irányzatos elfogultságúak. Ugyanakkor azért azt is bizonygatják, hogy az illető művész szemléleti-poétikai elvei valójában rokonok az övékéivel. Ilyen jó báránynak számít Tar Sándor is, akár tudja ezt, akár nem, akár egyetért vele, akár nem. Vonzó dolog, hogy Tar Sándor könyveinek hátsó borítólapjain Esterházy Péter, Petri György és mások ajánlásai olvashatók, de tudnivaló, hogy ez egyúttal irányzatos irodalompolitikai reklám is, és sem a megnevezetteknek, sem más íróknak nem szokása, hogy rokonszenve, izlése ellenére pusztán az esztétikai érték okán dicsérjen, reklámozzon más kortárs írókat. Pe-

dig az igazán jó irodalmi helyzet az lehetne, amelyben Tar Sándor műveinek minősítésekor az általa alkalmazott ábrázolási módnak, írói technikának nem csupán egyedül kivételessége mutatkozhatna meg, hanem általános érvényessége, alkalmazhatósága is. Vagyis az, hogy bár irányt kijelölő vélemények ezt kétségbe vonják - a sokféleképpen leírható, meghatározható realizmus, valóságábrázolás, visszatükrözés, stb. nem vált halottá, s ha az epikának van hosszú távon jövője a polgári korszakban kialakult műformákban, akkor az nehezen képzelhető el a legtartósabb és legnagyobb hatású hagyomány nélkül. S ebben az értelemben Tar Sándor nem utolsó mohikán, nem csodabogár, nem ritka kivétel - legfeljebb a fogadtatástörténet szempontjából mutatkozhat ilyenek, -, hanem egy sok-sok évtizedes hagyomány életrevalóságának bizonyítója. S ez egyúttal és nyilvánvalóan azt is jelenti, hogy ez a hagyomány folytonosan meg is újul: a posztmodern korában és azáltal is.

A másik gyakorta olvasható tézis, visszautalva Dosztojevskijre, a megalázottak és megszorítottak írójának nevezi Tar Sándort. Első, második és harmadik olvasatra is igaznak bizonyul ez, s a legújabb kötet sem módosítja lényegében ezt az állítást. Egy vonatkozásban azonban, úgy látom, módosítani szükséges e megszilárdult tézist. A megalázottak és megszorítottak irodalmi ábrázolásának legalább másfél évszázados története azt tanúsítja, hogy e szociológiai szempontból a tér és az idő változásait figyelembe véve másként és másként leírható kör világának rendszerint volt ellentéte. Egyrészt a *lent* világa, amely a *lent* világának léthelyzetét döntő mértékben létrehozta és fenntartja, másrészt az önkörön belüli kitérés mégoly korlátozott lehetősége, amely megengedi a megtisztulást, a megigazulást, a lényeg szerint öntörvényű emberre válást. Ezekre az ellenpontokra a huszadik század irodalma egyre kevésbé figyel, részben azért, mert kétségbe vonja szerepüket, illetve létüket. Tar Sándor írói világában a fentiek, a hatalmon lévők mindig csak perifériusan jelentek meg, s bár egy szinte feudális jellegű hatalmi hierarchia körvonalazódott, éppen a láncolatserűség is elfedte a valóságos szembenállások határait. S még inkább így van ez az újabb elbeszélésekben, ahol már nem a korábban hangsúlyos helyszínek: a gyárak üzemcsarnokai, a nagy építkezések állnak a középpontban, hiszen ezek a mai magyar valóságban részben, Tar Sándor írásaiban egészében megszűntek, hanem helyettük éppen a munkahelynélkülség, a tengés-lengés, amelyben még virtuálisan sem lehet közel kerülni vagy szembeszállni a „fentiekkel”. A megalázottak és a megszorítottak világának ábrázolásában rendszerint jelen szokott lenni valamilyen mértékben a végzettségűség. Ennek egyfajta felfokozásával találkozhatunk Tar Sándor írásaiban. Nem csak a társadalmi folyamatok, nem csak az emberi természet vagy kiélezve: egyre kevésbé az - határozza meg az emberi sorsokat, hanem egyre inkább és mind teljesebbkörűen az a végzet, amely nem enged meg semmifajta kitérést az ember számára. Akkor sem, ha fiatal és frissen érettségizett, akkor sem, ha nyugdíjas, akkor sem, ha van munkája, akkor sem, ha nincs.

S még valamit célszerű észrevenni Tar Sándor megalázottjainak és megszorítottjainak világában. Ez sem nevezhető előzmények nélkülinek, de nála különös élességgel mutatkozik meg. Ezek az alakok nemcsak megalázottak, hanem megalázók és megalázkodók, nemcsak megszorítottak, hanem megszorítók is. Ez azt is jelenti, hogy a *lent* és *lent* világa nemcsak a társadalom nagy színterein különíthető el, hanem a kis közösségekben is: egy gyár, egy falu, egy utca, egy család ugyanúgy a rétegzettséget mutatja, s alkalmas kínál mindenfajta rosszra, embertelenségre. S jelenti azt is, hogy az írói világ alakjai egyúttal önsorsrontók is, s már nem is a „lássuk uramisten, mire megyünk ketten!” tragikomikus pátoszával, hanem a vegetáló lények gondolatlanul és cselekvésképtelen beletörődésével. A jelenkor megnehezíti az emberhez méltó életfeltételek megteremtését vagy megtartását. (De melyik korszakról mondható el az ellenkezője?) Tar Sándor alakjainak ezek a nehézségek olyannyira megoldhatatlannak, hogy többségükben meg sem kísérik a küzdelmet. S vá-

rakozásuk, vágyakozásuk is sivár. Bizonyos értelemben még annál is sivárabb, mint Beckett írói világa, ahol a figurák legálább Godot-ra várnak, aki ugyan lehet, hogy nincs is, de azért várni lehet rá. A Tar-figurák ugyanúgy letarolt világban élnek, mint Beckett-éi, de itt várni sincs mire, legfeljebb a halálra: a magunkéra vagy arra a másik emberére, akivel együtt „kényszerültünk” élni. Rövid távon pedig minden nap: a kábító, gondokat feledtető részegségre. Ismeretlen fogalom a boldogság, s ezt jellemző módon árulja el, hogy ezt a kérdést a kismellőlaktól és az elbeszélésektől eltérően egy Descartes úr-hoz intézett, s egy korabeli „hercegnő” által írott levél veti fel.

gazságtalanság lenne azonban az eddigi életmű és a jelen kötet tendenciáit abszolutizálni, annál is inkább, mert épp a legújabb munkákban mutatkozik meg, ha mégoly visszafogottan, sokszor visszavontan is, némi ellenpont. Essen azonban szó előbb arról, ami a leggyakoribb. A kötet címe, a *Lassú teher* a kötetet lezáró elbeszélésben egy tehervonat utal, egészségben azonban maga az élet mutatkozik lassú, mert évtizedeken át tartó tehernek, amelytől azonban megválni mégse nagyon akarunk. Ennek az életnek a fő színterei: a műhely, a lakótelepi vagy a falusi, tanyai lakás, az utca, a kocsmá. Jellegzetes alakjai: az elvált, a kismemmizett férj, a magára hagyott feleség, a munkanélküli, a hajléktalan, az egyedülálló idős ember, a beteg, a nyomorék, a haldokló, a szellemi fogyatékos. A meghatározó társas kapcsolatok: a szülő és a gyerek, a férj és a feleség, a férfi és a nő, s általában a családi, a lakóhelyi, a munkahelyi, a kocsmái emberek és csoportok közti viszonyok. Ezek közül az új kötetben felerősödik a családi belüli kapcsolatrendszerek és konfliktusok szerepe, szinte meghatározóvá válik a szülő és a gyerek, a férj és a feleség, általában a férfi és a nő mindig konfliktusos vagy olyanná váló élete. S amikor valami sikerül, illetve amikor pozitív emberi érzések és magatartások mutatkoznak meg, akkor is mindig ott van az ellenpont: a boldogság nem válhat teljes körűvé, korlátozott a szeretet érvényesülési lehetősége. Mert hiába a gyermeki szeretet, a haldokló édesanya mégoly gondos ápolása sem tehet csodát (*Mi késztet élni?*) Az idősecske lány odaadón ápolja édesapját, de ennek az lesz a következménye, hogy elhagyja az udvarlóját, végzetesen magára marad (*Varjak a hóban*). A nyugdíjaskor előtt munkahelyéről elküldött férfi városi lakásának árából tanyát vesz, új asszonyt is talál, talán még boldog is, de ennek az az ára, hogy meg kell szakítania a kapcsolatot felnőtt fiaival és menyeeivel, akik elleneztek ezt az „örültséget” (*Kis fehér ház*). A már nem fiatal, gyerektelen asszonynak szeretője lesz, s gyerekeket vár, de a férfinak csak alkalmi kapcsolata lehetett, az utcabeliek büntetésül jól megverik, a férje lekurvázta (*Örömhír*). A legszomorúbbnak talán az a két történet mutatja a helyzetet, amely a karácsony-motívumot is bevonja. Egy egész család kudarcokkal telített életútjának summájaként az mutatkozik meg, hogy hiába remélték évről évre azt, hogy majd jövőre másként lesz minden, a más mindig csak rosszabbat hozott, karácsonyról karácsonyra. Még a báty is karácsonykor halt meg, a gyermekkori család pedig volt-nincs (*Jövőre másként*). Az éppen elvált, s ideiglenesen a garázsban lakó férj karácsony napján néhány órát együtt lehetne kisfiával, de az asszony ezt az alkalmat használja fel arra, hogy végre bevallja: a gyermek apja nem a volt férj, hanem az új, s így a lakás értékének a fele nem lehet a fiúé, az jár neki. A férfi elemi egzisztenciális gondjai tehát megoldódhatnának, de magánya így totálissá válik (*A leghidegebb éjszaka*). S még az a történet, amely a legharmonikusabbnak mutatkozik, amelynek középpontjában a cselekmény és a „mese” szintjén is a szeretet áll, s amely talán egyedülként feloldással fejeződik be, az sem lehet ellenpontmentes, mert a történetben az anya és fiacskája közötti pozitív kapcsolat mögött ott van a végzetes szegénység, a mesében pedig, bár oldódik, de nem szűnik meg a kiskutya kiszolgáltatottsága (*Mese*). Az az elbeszélés pedig, amelyikben egy szinte édeni szerelem kezdhetne kibontakozni, tragédiával fejeződik be: a férfi közlekedési baleset áldozata lesz, éppen akkor, amikor a nagy beteljesülés szédülete őt is figyelmenlenné teszi (*Suhanó ájulát*).

A boldogság sorozatos ellenpontja tehát hol a teljes körű boldogtalanság, hol a boldogság elérhetetlensége, korlátozottsága. A boldogtalanság ellenpontjai pedig a mégis megfogalmazódó emberi álmok, remények, tervek, amelyeknek elérhetetlensége, kudarca, korlátozottsága minduntalan megmutatkozik. Úgy látszik azonban, hogy az írói világban egyre nagyobb az igény arra, hogy a boldogság elérhetetlensége ne tehesse azért abszolút érvényűvé a boldogtalanságot, legfeljebb csak egyes elbeszélésekben, elbeszélés-vonalatokban. Az embertelenség, a kietlenség sötét világán is áthatolhat némi fény, a kopár „színpad” csupasz fája csakazértis levelet hajt. S aligha véletlen, hogy a remény elemei a kisvilág társas kapcsolataiban mutatkoznak meg. Tar Sándor eddigi munkái, s a szociológiai elemzések is azt mutatják, hogy az utóbbi fél évszázad dinamikus és drasztikus változásai leginkább a családi közösségeket forgatták fel. Ugyanakkor itt maradt, őrződött meg leginkább annak a lehetősége is, hogy a mélypontra át lehessen lendülni. Még ha az Isten meghalt, még ha a karácsony szétdőlt, megcsúfoltatott is, az értékeket vissza lehet perelni.

(Magvető, 1998)

Ács József

A LÁTSZAT LEBONTÁSA

(Vasadi Péter: *Kinéz tengerre ablakon*)

Vasadi Péter vékonyka könyvének nyitóverse, az *Idő, időtlen*, nem csupán a kötet egyik legszebb darabja. Definiálja is azt a költői magatartást és világlátást, melynek talajából a többi vers sarjadt.

Ez a vers a világ elemeit azonnal elrendezi: „Kint poros utca (...) / Szemben zöld kerítés, egyszemű porta / Távlabbb feynő rongyosodik, / Jegénye inog. Villámlás síkít a / kanyarban.” Táguló körökben rajzolja elénk a tájat, ekként a körök középpontját is, a vers tájban feloldódó, a tájjal azonosuló alanyát. „Ablakom mögött negyven éve ülök” - kicsoda eleve elrendeltség! Ablak helyett mondhatna akár szemüveget, vagy szemgolyót is, hiszen a kül- és a belvilág határsíkja azt, ami mögött helyet foglal... kicsoda is? Tegyük el ez a kérdést későbbre.

A tájleírás első része így fejeződik be: „Néha egy autó gurui el, nyomában az utca folyója összecsapódik”. Milyen egyszerű és mégis milyen finom kép! Mintha sötétítőfüggöny zárulna: „leülök s nézem a házfal síkját / vetítővásznamat”. A szűkebb környezet ezt: a belső világgal már keveredő, attól áthatott, átlekesített tárgyi szféra. „Nézem a rozsdafolyásos csatornát. / Csúsznak alá rajta a napfényfoltok / délelőttöm aranyhátú állatai.” Ugyanez másutt¹: „... a dolgok (szíve s odva) / semmiségükben ragyogva / mint a halraj, úsznak lassan... .. Persze valójában a gondolatok lassú áradásáról van itt szó. A fai, a csatorna még passzív szereplők, az ablakon kinéző személy meditációs objektumai, merengésének helyszínei. Egy réteggel beljebb a tárgyak már személyesek, léthesonlatok: „Oszlopok tartják a szomszéd eresztét / ahogy a törvények életemet”. A test a versben szintén csupán külső objektum: „Lábujjaimat a gondolat úgy / készleti reflexre ma is, mint valaha. / Ha bent egyet lobban, kimerednek. / Tőprengésre begömbülnek”. Lám, még a gondolat is külső tárgy, hiába írja a költő: „Ha bent egyet lobban”. Hiszen ki az, mi az, aki ezt a lobbanást megfigyeli? A hagyomány erre azt mondja: lényünk legbenső magja, mely maga a lerombolhatatlan, egyedi, egyszeri, megismételhetetlen, mégis egyetemes. Ennek a létezése vagyunk. Lényünk a tiszta üresség, melyen a világ képe torzítatlanul tükröződik.

Jólesően egyszerű kép következik: „Levest kanalazva ülök délben / egy asszony előtt”; ezek után azt sem kell feltétlenül szimbolikusan értenünk, hogy „ő az időm”. Egyszerűen meghozta a vacsorát. A térvizonyokra épülő vers először ábrázol időt: „Mint a kapubolt, áthajlik fölötte az est”. A most nem tárgyalandó zárósor, melyre talán *A hit* c. későbbi vers vehet fényt, teljesen absztrakt, el is üt a vers egészétől.

Összefoglalva az *Idő, időtlen* tanulságát: Vasadi Pétert ezzel a lassú szemlélődéssel egyszerre vonja ki magát a világból és kötözi hozzá magát. De vajon mibe kapaszkodik, hogy ne sodorják el az áramló dolgok, jelenségek? Honnan, szemléli a sárkányt ledőfni készülő Szerit Györgyöt? Ez az arkhimédészi pont számára a mindenben ott rejlő *lerombolhatatlan*, mely azonban „Elrejlík, mint a magasság szomja / közönyben”³. A lerombolhatatlanra támaszkodni annyira, mint „Nem mozdulni. Ami tartozék csak, úgylis / lepereg”⁴. Vesztség tehát elképzelhetetlen: amit elveszíthetünk, arról éppen ezáltal bizonyosodik be, hogy nem is volt soha a miénk. És ez a vers is így kezdődik: „Leülni háttal a falnak. Hogy a sivatag / szembe legyen.” Vasadi mintha hátát az örök dolgoknak vetne és úgy hordozná körbe pillantását a róla lefoszlott, hamarosan szétporló esetlegességeken: „halottaimat koraeste összeszedem / bensőm temető”⁵.

A világ jelenségei mintha csak azért sorjázának elő, ahogy egy-egy kész gondolatnak érzéki testet kölcsönözzenek. Furcsa paradoxon, hogy itt-ott már túlságos bőségben áradnak, mintha Vasadi ezekkel a „költői” eszközökkel találomra lövöldöznék körül mondandóját, (pl. a *Palackzöld* c. versben a G-dúr sárkányrepülővel, a bőrdzsekis Mozarttal). A *kertet szokni kell* is ilyen talajtalán, felhőmagasban lebegő képekkel dolgozik: „Állj meg a csillag-kerítésnél / Csöngess be nevetésért. / Adj belőle a madaraknak. / Fizetnek fűtylel s lábnymokkal...”. Vagy például a *Tizennégy állomás* V. részének zárósora csak stilisztikailag számít képeknek: „Két kéz hajnalodik emlékezetemben. Ezt a - talán szándékoltan - semmiben lógó képet önmagában képtelenség megjegyezni, magunk elé idézni: az ilyen, piktúra nélküli verssorok nyom nélkül tűnnek el olvasás után. Mintha ezzel demonstrálnak: a szavak végül is alkalmatlan építőkövek. A versek enigmatikussága nem csak a mondhatóság határainak feszegetéséből ered, de a szavakat kerülő, mégis szavak mögé rejtőzködő beszédmódból is. A hermetikus Vasadi mintha úgy akarna képeket teremteni, hogy közben ne teremtsen képeket, mintha úgy akarna beszélni, hogy közben ne beszéljen. Mikor a kész gondolat megtestesítésével próbálkozik, lemond a képek kohéziójáról is. Az olvasó így szüntelenül absztrakt térben lebegő, alanyukat, tárgyukat elhullajtott mondatokba ütközik.

Alátszat lebontása, amire Vasadi vállalkozott, meglehetősen gyötrelmes feladat. Ezen a via dolorasán igazi előrelendítő a kétely. A kétségektől gyötrettetés szorongást kelt, s a szorongás leplezi le a konstrukciót. Ez tisztítólag hat a hitre, mert megfosztja hamis pátosztól. Íme az illúzióvesztés rémülete a *Koanidák* kétsorosában: „Metsző szél a valóság. / Lekapja a parókat”.

A gyötrődés egy egyetemesebb, spirituális tanácsalanság következménye. „Forgatom, illesztgetem, keresek / neki rest, időt, keretet. Nem / tudom elhelyezni, bár tőle / ered mind. Kezdetből. Örökig.”⁶ De mint épp a *Tizennégy állomás* keresztút stációihoz lazán igazodó szerkezete mutatja, Vasadi a mindennapok kálváriája mögött rejlő értelmet végül is a keresztény szimbolika világértelmezési keretei közt keresi. Talán ezért sem törekszik „önmagában megálló” költészetre. Ám ha mindent erre az eszmekörre vonatkoztat, versel értelmet csakis ebben az összefüggésben nyernek - és ha eltávolodnak tőle, erejüket veszítik, valahogy úgy, mint a Hold, melynek nincs saját fénye, azt a Naptól nyeri - mikor éppen nyeri. Következésképp a vallási motívumok és alapkérdések ismerete - és átélése - híján ezek a versek szinte megközelíthetetlenek. Ugyanis eleve feltételezik, hogy az olvasó „velük egy talajon áll”.

A *Tizennégy állomás* szakaszai és a keresztút stációi csak áttételesen kapcsolódnak össze, valahogy úgy, mint Joyce Ulyssese és az Odüsszeia. Néhány példa: Az I. állomás a halálos ítélet kihirdetése. Itt egy csehő füstjében, sörbugyogásában, zavaros beszédében halljuk meg az ólom-mondat koppanását. A II. stáció, mely a kereszt vállra vétele, itt a játékautomata nikkeltkarját rángató hálóhárnyas nő valószínűtlen látványa, motyogása a pénzcsörögésben. „Dugattyúkkal nem lehet társalogni // Nemlét hul-

lámzik körülöttünk” A VI. stációnál Veronka kendőjével megtörlí Jézus arcát. Íme az első sor: „Árnyékot lámpával nem lehet / elűzni, csak simogatással.” A fentebb idézett, tanácsalanságot tükröző VII. stáció Jézus második összeroskadása a kereszt súlya alatt. A költő a tanácsalanságtól eljut a felismerésig. „Előbb a hiányt fedezem föl / azután őt (...) / Nem mondatban a szót, mely az övé // hanem a mondat súlyát, ami ő.” A harmadik összeroskadást a IX. stációnál találjuk. A versben az ábrázolások közismert testtartása modern díszletek közé kerül: díványa mellett térdelő, síró alakot látunk, aki „Visszacúsúzik a bokájára. Bőrét / végigdörzsöli a nyers takaró. / Ez vagy, üresség.” Hiszen, ahogy a II. stációnál láttuk, a kereszt terhe nem más, mint a körülöttünk hullámzó nemlét (a lét kínzó „érvénytelensége”). A X-XII. stációk: a levetkőztetés, a keresztre szögezés és a halál az eddigieknél közvetlenebbül jelennek meg a versben. A XIV. stáció: Krisztus sírba tétele. E szerint olvasva a vers utolsó szakasza, mely egy temetési menet és egy alkonyat képe, kimondottan háborgató élmény.

Vasadi azért távolodik a szavaktól, mert szeretné elkerülni a beszennyeződött és kiüresedett kifejezéseket s a nekihevílt és átgondolatlan beszéd csapdáit is. Ideálja: „Józan vagyok forrponatomon”. Mert ahogy a kálváriás vers VIII. része (mely a via crucis siratójelenetével párhuzamos) mutatja, forrnak odabent az indulatok: „Mondhatnám, hogy mennyire. / Hogyan. Minden előtt. És / minden után is. Kellenék / tán mondanom, gyűlnék // inyem mögött a szavak. De // táncol a vadság szívemen.” Ezek az indulatok mégsem szabadulnak ki a világba, talán mert visszatartja őket az, amiről A *pusztalákó* szép mert konkrété képességükben „működőképes” - sorai szólnak: „Tisztelem a fölület rücskét / kövek közt a malter kihájasodását / s a téglasort, vakolatlan. / Hagyjátok a világot annak / ami lenni szeretne.” Csak hát, tehetjük hozzá sóhajtva, a világot nem tisztelők aligha látják be, miért ne szeretne a világ olyanná lenni, amilyenné ők teszik. Már hogyné szeretne. Általuk! Ok a bizonyíték rá. Pilinszky Sztavroginjának szavaira gondolva megvilágosító lehet a *Tizennégy állomás* XIII. stációja (Krisztus levétele a keresztről). Íme a sors iróniája: „A tél, melytől Európa / fehérlík, nagy becsben / tartja a rózsát, ám villám- / gyorsan szagtalanítja”. Ugyanis: „Nem törődik az orrokkal. / Nem emlékezik az ősi / rózsatövekre.” A halálhoz való viszonya: „Pirospozsgás halottainak / gomblyukába szegfűt tűz // s titkos alagútban csúsztatja / őket meredekre. Nincs már / halál sem...”

Ha egyszer Európa olyan életberendezkedésen munkálkodik, mely elrejtí azt, ami kikerülhetetlen, Vasadi a kikerülhetetlen azzal érzékelteti, hogy az észrevétel elől rejtőzködőnek mutatja. Holott az úgynevezett „rejtett értelem” valójában: evidencia. Csak elfeledni lehet.

„Az üzenet... néma.”

(Kortárs Kiadó, 1997)

Jegyzetek

1 Visszatekintő 2 A katona 3 Fehér madár röpülése 4 Igenév 5 Koraest 6 Tizennégy állomás, VII. 7 Elemzés

Balogh Róbert

EPIKAI FÜTYKÖSÜNK MEGMEREVEDÉSE

vagy **Potencia, Impotencia, Omnipotencia**

„A közönséges Aphroditéhez tartozó Erősz csakugyan közönséges és azt műveli, ami éppen adódik.”

Így hát mindegyikünk az embernek egy másik feléhez hozzáilleszhető fele, mert ketté vagyunk vágva, mint a félszeg-úszó halak. Kettő lett egyből, s most szüntelenül keresi ki-ki a maga másik felét.”

Platón: Lakoma

Miért pont én? A fölkerésre ennyi az első reakció: mi az, amiben én akárcsak a pusztá lehetőségét is fölkiáltam egy ilyesfajta kritika megírásának? Mi az az immanens

erő, képesség, ami erre följogosít engem? Ahogy egy irodalmi mű esetében nem kérdőjelezhető meg annak megszületése, létezése okaként a szerző, mint egy predetermináló tényező - a ráció ellenőrzése nélkül is uralja tárgyát, előkészíti a logikus „gondolkodás útját”, teret biztosít a szekunder irodalom, a kritika, tanulmány, esszé... miegyéb számára. A másodlagos vonalon dolgozó „Kritikus” már kérdésesebb helyzetű. Egyenlőtlen szembeállítani a „Szerzővel”, hiszen Ő nem a bírálat fejében ír, és az elemzés, az ítéletmondás, az alkalmazott eljárások nem rendelkeznek (nem rendelkezhetnek) olyan imponáló kritikai megalapozottsággal, amelyek mindenki számára determináló erővel elfogadhatók lennének. Nem létezik olyan módszer az irodalomtudomány területén, amely egy maga üdvözítő elvként hatna, ebből talán következik, hogy a jó „Kritikus” törekszik a sokféleségből valamiféle szintézist létrehozni: objektív módszerek szubjektív szintézisét teremteni, a meghatározandó fogalom mind teljesebb tisztázására törekedve. Pragmatikus elme gyanánt a gondolatmenet folytatódik, következik a tercier szint: a feladatom tehát annyit, hogy ítéletet mondjak egy olyan alanyról, amely már maga is predikátum: állítás több alanyról. Prekonceptió nélkül nem lehetséges e recenzió írása, döntésre kényszerít, hogy a tanulmánykötet ítéletmondásáról, vagy ítéletmondása módszereiről értekeznek, netán a nyelviségéről, avagy a tanulmányíró páros szubjektív-objektív pozíciójáról, a férfi- és a nőírás létjogosultságáról, a nemek és irányzatok kezeltetéséről, vagy az elemzett könyvek egyes szereplőinek mélylélektani vizsgálatát is bevonhatom a vizsgálat körébe. Pálcát törni két kritikus pozícióban elhelyezkedő ember fölött, akik az adott irodalmi korszak egyetlen motívuma alapján szelektálnak, s értékelnek, átértékelnek ma egyetemi tananyagként funkcionáló tanulmányokat, emelnek be a vizsgálódás körébe ma már (még) újból irodalom határvidékének számító regényeket - nem egyszerű dolog.

Erotika. Kinek mi jut eszébe erről a témáról - saját élettörténetén túl, irodalmi vonatkozásban? Gondolhatunk a tabu határának folytonos változására, eszméletörténeti hatásokra, de akár pletykákra is, félig „hiteles” anekdotákra ... ilyenekre, hogy Móricz Zsigmond mit csinált Csibével, vagy hogy Arany János egy bőröndnyi kiadatlan „csúnya” verse a II. világháború idején semmisült meg egy budapesti pincében. A testi kapcsolat ábrázolása, ha nem is volt egyértelmű tabu, de a század első felében uralmon lévő keresztény kurzus jelentékeny öncenzúrát váltott ki, nem is beszélve a korábbi szemérmességről, amely az arról való hallgatás mikéntjével okozott izgalmat. Az író a szavak mögé értés, a sejtetés művészetével elősegítette olvasójának erotikus fantáziáit. Kialakultak eljárások, formák, egy szabályrendszer, amely segítségével írni lehetett a dologról, amely segítségével kikerülhet az erotikus diskurzus kínosabb, részletesebb, leíró válfaja. A tanulmánykötet vizsgálta időszak alatt lezajlott változások több szinten jelentkeztek, olyan új ismeretek folytonos beépülése történt meg, amelyek mára vagy elvesztették legitimitásukat (freudizmus), vagy az élő irodalom állandóan változásban lévő viszonyai alapján a kánon részét képezik

A tanulmánykötet rövid előszóval és alig hosszabb bevezető résszel indul. A recenzió kiindulópontjaként is szolgálhat e két írás: megnevezésre kerülnek a felhasznált irodalomelméleti módszerek és célkitűzések. Azon inparkodtak a szerzők, hogy a könyv ne a szűkebb szakma igényeit elégítse ki, hanem: "... szélesebb, az irodalmat a mai videokultúra körülményei között még mindig élvező olvasóközönség érdeklődését is felkeltse." S valóban a tanulmánykötet olvasmányossága fölülmúl bármiféle várakozást. Az élvezetesen megírt tanulmányok azonban nem tudnak megmaradni tanulmánynak, átcusszannak az esszé büvökörébe. Ez kevésbé probléma a szélesebb olvasóközönség számára, csupán az időnként dölttel beszúrt idegen nyelvű szakkifejezések jelenthetnek gondot nékik. A voltaképpen hibrid (hol esszé, hol tanulmány) szöveg még egy gesztust tesz a szélesebb olvasórétegnek: tartalomföldmúrással segít fölőledni az eseményeket. Azonban az alkalmazott eljárások sokfélesége nem teszi

e könyvet egyértelműen „könnyű” olvasmánnyá. Ki az a szimplán művelt olvasó, aki tudja, mi az a *close reading*, vagy, hogy mennyi köze van a freudizmusnak a dekonstrukcióhoz, a szemiotikához, miből áll a komparatistikai eljárás... A tanulmánykötet két szerzőjének igyekezete arra irányult, hogy minden regényt a megfelelő eljárás-együttessel vizsgáljon. Törekvésük szokatlan eredményre jut, egyrészt a marxista jelzővel illetett kritika utóhatásaira, torzításaira mutatnak rá, másrészt a tanulmánykötetektől hiányzó, vagy elkent erotika központú motivációkra. Föllépésük jellege az omnipotens jelzött igényli, elvakultan minden és mindenki mögé motivációként az erotika kerül, így szükségszerűen túldimenzionáltá válik helyenként a kérdés, s a hiba, amelybe belesnek pontosan ellenkezője a kvázi elkenő „poszt-marxista” kritikának. Az újat mondani akarás néhol görcsösnek tűnik, de ez talán következik abból, hogy az eddig alkotó kritikusok nem mind alkalmatlanok a pályára, s a mi két szerzőnk - *Kemenes Géfin László, Jolanta Jastrzebska* - elhítte magának, hogy mindezt csak ő látja jól. Érdekes még a kötet nyelvezetében jelentkező kettősség, a két szerző - két hang jelenség. Időnként közönséges szavak helyére olyan erős, vagy szokatlan kifejezések kerülnek, hogy magán a nyelvhasználaton kell csodálkozni, de még erősebb hatású a férfi és női szerepértelmezés férfi és női tollából.

A szerző-, és műválasztás is kettős szándékról árulkodik: új, helyesebb olvasatot adni a már létezőknél az erotikum tematikai középpontjából és a korábban politikai, esztétikai okok miatt még meg sem jelentetett szerzők regényeit újra látkörbe helyezni. Ezt az utóbbi válogatást nem egyértelműen a minőség irányította, ha Erdős Renée és Harsányi Zsolt, Földi Mihály mellé nem fért be sem Karinthy Frigyes, Füst Milán, sőt Szentkuthy Miklós, Határ Győző stb. egyetlen műve sem. Erőteljes a szerzők szándéka a korábban lektúrnek nevezett elhallgatásra ítéltetett főttebbi hármás átértékelésére. Én nem érzem összemérhető minőségűnek a Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Németh László szövegeivel az előbbi három szerző munkásságát. Nem azonos a minőség. Ez érződik azon is, hogy a három regényíró munkái az olvashatóság határán vannak, erő és türelem kell ahhoz, hogy üres sablonjaikon végigrágja magát valaki, ha nem kifejezetten az ilyen irodalom után eszi a fene. Érdemes összevetni az irodalmunkban föllelhető nőírók és férfiírók munkáiban jelentkező nemi szerepekben található különbséget. A hármás regényei más szempontból tartoznak szorosan a témához: fölvetik a népszerű irodalommal való foglalkozás szélsőszerűségét. Ha egy hajdan olyan népszerűségnek örvendett alkotót, mint Erős Renée vizsgáljuk, aki érzéki, látványos, hivalkodó, vibráló prózát ír, de összevetve a jóval halkabb, visszafogottabb Kaffka Margittal, aki nem kínál ilyen téren érdekességet, rájöhettünk, hogy két, mennyire különböző alkotói attitűddel van dolgunk, s két milyen más minőséggel. Azonban e három szerző munkái mégis fontossággal bírnak az irodalmi folytonosság helyreállítás szempontjából, bár hiányuk kevésbé nevezhető jelentősnek, mint mondjuk Márai Sándor kiesése, vagy a „láthatatlan irodalmiságba” visszahúzódtottsága. A mindenkor irodalmi folytonosság feltételezi az intertextualitás tényezőjét, bár e szerzők eredetisége a hozzáférhetőség a megjelenés lehetőségétől megfosztva el is halt, mégis szerepük van az irodalom hangnemének kialakításában (gondolhatunk pl.: Karinthy Frigyes Erdős pamfletjére). E három szerzőn kívül Márai Sándor is a magyar irodalmi köztudatba visszaemelték közé sorolható, hiszen az átpolitizált irodalom deliteralizált kritikája még a nevét sem igen emlegette. Kár, hogy az európai horizontú író egyik középszerű művének elemzésével találkozhatunk, bár igaz, hogy ezen a könyvön keresztül sok alapismérv bemutatható. A Válás Budán magán hordozza Márai epikájának klasszikus-modern inviduum-, és írásmódjának polgári szemléletét. A szereplőtől belülről megközelítő Márai megengedi magának a lassúságot, a narratív szempontú kettősséget, s talán a balladából építkezés hatására. Az elemzés fölszínre hozza az intertextualitás eszköztárával a regényben lévő rétegzettséget,

kettősséget, párba állítja Babits Gólyakalifájával, mégpedig a lélektani alapstruktúráját. Bármennyire is kimondatott a bevezetésben, hogy a lélekelemzés nem élő, hús-vér alakok pszichéjében kutakodik, mégis rendszeresen elfelejtődni látszik, hogy a regényben minden történés az író felelőssége, s a szereplő csak teremtett pszichével rendelkezik. Ez leghangsúlyosabban a tanulmánykötet egyik legjobb elemzésében, a Kosztolányi Dezső Édes Annájában érhető tetten. Ebben a tanulmányban felelhető fel leginkább Szerzőink újat mondása. A *close reading* segítségével megoldható Édes Anna rejtélyes gyilkossága. A cselédlány erőszakolás is átértékelődik. A kérdés, amelyet fölvet a könyv e részlete többe ér, semmint a tanulmányelemzésem. Odafigyel-e a kritikus, amikor olvas? Ami egyértelműen leírt, rendelkezik bizonyos nyitottsággal, de egy mű recepciójában mennyi ideig ismétlődhet egy tévedés? Hasonló eset a magyar köztudatban Petőfi Nemzeti dal szavai a 1848. március 15-én. Nem létezett, mégis tényként kezelt dolog. Az Édes Anna történet eddigi vizsgálataiban alapvetően elkent a szexuális indítékok ilyen szeles körű vizsgálata. A folyamat leírása a következő, a cselédlány-gépből emberré lett lánytól nem várható el, hogy továbbra is gépként létezzen. Ez a konfliktus oka. A tanulmányírók szándéka a különálló tanulmányok összeszövése, ezt utalásokkal, intertextuális hálózat fölmutatásával, eszmerendszerek hatásának vizsgálatával érik el. Mint egész kort átfogó munka törekszik valamennyire a lejátszódó folyamat megnevezésére, szerkezetének fölvezetésére, sémaadásra. Az egész könyvben több lehetne a bevezető, értelmező és magyarázó rész. Hivatkozás a szélesebb olvasóközönségre nem elégséges indok, ha tanulmányról van szó. A fejezetekben el-elejtett összefüggések utalás, a módszeres „rendszerelenség” meg-megtörök szerencsére, s a rövid utószóban megkapjuk a kívánt összképet. A kötetben fölmutatott narratív módszerek bősége meglepő, s ez a könyv valódi ú(donsága, az, hogy rámutatott egy irodalomföltérképezési hiányosságra, arra, hogy olvasatukban az erotika, mint diskurzus meghatározóbb szerepet játszik a mai fölfogásunknál. Ez töménytelen mennyiségű fölszínre hozott aberráció, ferdeség és lelki nyomorúság az elfojtások és megnyomordások fémmjelzte irodalom, a magyar irodalom. Az epikai világerőtelmezési horizontok találkozásának e formája releváns erővel bír. Bár hiányoznak meghatározó erejű életművek, mint például Csáth Gézáé, aki az erotikus diskurzusban talán az egyik leglényegesebb szerepet tölti be a recenzens értékítéletében, és kevésnek éreztem a Krúdy Gyulát elemző részt is, teljességgel hiányzott az erotika érzékiségbe fordulása, a tompító szerek alkalmazása, de a kulináris szférának éppúgy jelen kellett volna lennie, mint Csáth epikájának. Mégis kivilágított az a horizont, amelyen lezajlott az erotikus diskurzus elmozdulása a XIX. századi elhallgatásokból a mai szókimondást megelőző útkeresésig.

Az utószóban Szerzőink egy *apafigura*-ra hivatkoznak, amely szerep megszüntetése zajlott le a század első felében. Az általam hiányolt szerzőkkel ez a kép jelentősen átrajzolódna, mivel az apafigura jelentős hiányával talánánk szembe magunkat (Karinthy) vagy másként jelenne meg (Csáth). A könyv még így, hiányosságaival is figyelemre tarthat igényt, olvasatában olyan minőség jelent meg irodalmunkban, amely eddig hiányával volt jelen. Az alkalmazott irodalmi módszerek, a kötet nyelvisége, érthetősége esélyt adnak egy olyan olvasóközönségnek (nem tudom, hogy létezik-e ilyen), amely nem szakmaként űzi az irodalmat, de nem középiskolás fokon ért. A kirajzolódó történet valamennyiünké. Az irodalomban lejátszódó folyamatot szembesíti a társadalmi mélystruktúrákban történt mozgásokkal, a regények szereplőinek pszichéjét vizsgálva egy *nagy történet* rajzolódik ki, amely legpregnansabb Németh László Iszonyában csúcspontosul. A végső megnyilvánulás mintegy lezárása is a problémának. Az iszonyban a hősnő rossz házasságát megváltani csak az *apafigura*, jelen esetben a férj meggyilkolásával képes. A mű folyamán folytonos értékátrendeződés kétirányú lehetőségére történik utalás. Mivel az apafigura „meghal”, a zsarnok megbukik, nem továbbvihető az a szerepértelmezés, a társadalmi háttér kényszerítette tiltás a szex, s bármily más érzéki öröm

élvezésére. Németh László egyszerre szüntette meg és rekonstruálta is ezt a patriarchális szemléletet, amely 1947 előtti regényeiben megnyilvánul, az alkati meghatározottságot fölvaltja a belátás. Kell-e jobb vég? Várjuk a folytatást.

(Kemenes Géfin László, Jolanta Jasrtebska: *Erotika a huszadik századi magyar regényben (1911-1947)* Kortárs Kiadó, Budapest 1998.)

Bakonyi István

A CSAVARGÓ ESZTÉTIKÁJA

(Szakolczay Lajos könyve)

Két évtized írásait tartalmazza Szakolczay Lajos új válogatása. Egy fokozatosan érő irodalomtörténeti pálya dokumentumait. Több műfajú kötet: találunk benne tanulmányt, interjút, kritikát, publicisztikát. S miként egyik korábbi könyvében, az *Ótágú sípban*, ezúttal sem csupán a jelenlegi Magyarország területéről válogatta alyait és témáit, hanem felöleli a határokon túli magyarok sőt, testvérnépek) irodalmát és művészetét is.

Érdeklődése, ízlése jól látszik. Ám gyorsan tegyük hozzá, hogy nem csupán egyetlen irányra figyel. Darvas Józsefről és Balogh Edgárról éppúgy szói, mint Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Buda Ferencről, Nagy Lászlóról, de foglalozik Faludy Györggyel, Zelk Zoltánnal vagy Mészöly Miklóssal is. Talán elég ennyi név annak igazolására, hogy ilyen szempontból is jellemző rá a „sokágú” síp. S hogy még további tágulást jelezzünk: az irodalom mellett több képzőművészeti tárgyú írást is olvashatunk. Például Kondor Béláról, Kovács Dezsőről vagy éppen Szervátiusz Tiborról. Mindvégig jó stílusban, olvasmányosan, magyarul és tudományos igénnyel. És maig hitelesen, mégha egyes írások keletkezési körülménye már régen a múlté. Igaza van az ajánlásnak: valóban hiánypótló volt mind-egyik írás a maga korában, s érvényét nem veszítette el napjainkra sem. Pedig ezekben a műfajokban nem mindig jellemző az örökérvényűség.

A *Csavargó esztétikájában* a miniprotré a jellemző forma. Rövid pályaképekben villantja föl Szakolczay Lajos egy-egy szerző életművének lényegét. Kiváló érzékkel emel ki fontos tulajdonságokat, erényeket vagy éppen gyöngéket. Így szól például arról az Asztalos Istvánról, akit Sütő András tart mesterének, s akiről oly kevés szó esik manapság. „Jóllehet életműve egyenetlen, s hosszú ideig a sematikus irodalom minden nyűgét magán viselte, legjobb novellái az egyetemes magyar irodalmat gazdagítják. S két regényét, az *Elmondja Jánost* és az *Újesztendőt* ma is gyönyörűség olvasni.” (27. p.) S általában jellemzi a kötetet, hogy szerzője fontos teret szentel azoknak, akikről mostanában kevesebbet hallunk. Közéjük tartozik Szilágyi Domokos, az erdélyi magyar költészet ma máiklasszikusnak számító, tragikus sorsú, jó két évtizede halott alakja is. Három verseskönyvéről olvashatunk kiváló elemzést. Az *Öregek könyvéről* többek között ezt: „... szépséges iszonyata abban van, hogy a görcsbőtpedepségbe - ráncokba tántorgott öregség a testében hamar megromló, betegségek-től nehezült költőt hívja elő bajainak elősorolására: testamentum írására.” (67. p.) Ilyen szövevényes mondatokkal, egyben a sors szövevényeihez hűen közli mondandóját velünk a szerző. Másutt az esszé útját járja, s nem idegen tőle az a lírai hangvétel sem, amit Czine Mihály dolgozott ki eddig a legteljesebben.

Már jelzett sokoldalúságát igazolandó a *Faludy György* látomásai hasonlóan érvényes írás. (Azóta persze sok minden megváltozott „a legismeretlenebb ismerős” költő életében. Ez az írás 1982-es keletkezésű.) Még korábbi (1970-es) Juhász Ferenc *Anyám* című eposzának elemzése, s ez meg azért érdekes, mert akkoriban „jó sajtója” volt a költőnek. Ma ez kissé másképp van, és jó újra olvasni róla, aki mégiscsak megkerülhetetlen nagy egyénisége líráknak, s többek között éppen az *Anyám* által. Buda Ferencet meg az elnémulástól félti 1976-ban, s milyen jó -- bár szűkszavú a költő -, hogy ez nem következett be. Róla és másokról (pl. Kiss Benedekről

vagy Rózsa Endréről) frappáns miniportrékat rajzol Szakolczay, és minden esetben érezzük egy mély, árnyalatokban gazdagabb portré lehetőségét is.

Mindez aztán már fegyelmezettebben folytatódik a *Szöveg, hagyomány* c. fejezetben. Legfőképpen az *Illyés Gyula és az Ótágú síp* c. írásban. Ez a tanulmány egyéb-ként nekrológ 1983-ból, személyes hangon, szubjektíven, indulatokkal, ugyanakkor irodalomtörténeti és nemzettörténeti igazságok néhol hangzatos kimondásával. „A nagyvilággal és az övével is nyugodtan farkasszemet nézni tudó szellem embere volt. Nagy író és korszerű magyar.” (120.p.) Az ilyen mondatoknál ma már persze nem az újszerűség, az információ a fontos. Ám fontos a kiállás, a szándék, az „erős, dühös, kényesen tiszta szellem” dicsérete. Így van ez a *Kísérlet a bánat ellen* c., Nagy László jegyzetfüzetét méltató 1980-as írásban is. A „halál tényével klasszikussá érett” költőt mutatja meg Szakolczay Lajos.

Egyik legfontosabb és legizgalmasabb műve az, amelyben - Görömbei András monográfiája ürügyén - Sütő András pályáját tekinti át. Az életmű kiemelkedő értékeit elismerve kitér a vitatható, és a szakirodalomban kevesebbet hangoztatott mozzanatokra is. Azokra, amelyeket ma már nyilván Sütő is kritikával szemlél, s amelyek azt jelzik, hogy ő is megjárta a kacskaringós utat, mind esztétikai, mind politikai-társadalmi értelemben. (Egyszer egy kiváló erdélyi sors- és kortársától hallottam keserűség közepette, hogy el kellett a fél szemét veszítenie ahhoz, hogy tisztán lásson... Ha túlzás is eme gondolat, azért azt sem feledhetjük, hogy - miként oly sok író életében - voltak Sütő Andrásnak is olyan korszakai, amelyekből valóban hiányzott a tisztánlátás. Igaz, hogy ez nem a tragikus marosvásárhelyi események előtti közvetlen időre vonatkozik, hanem évtizedekkel korábban!) A kitérő után aztán természetesen ír Szakolczay Görömbei András könyvéről is, ami a Kortársaink sorozatban jelent meg. A monográfiát „alanya iránti tisztelet (már-már áhítat)” jellemzi, a kritikust kevésbé. Inkább a józan kívülállás. Néhány helyen ez a józanság már-már túlzó bírálattá fokozódik, mind Görömbei, mind Sütő irányában.

A *Híd* c. fejezet logikusan kapcsolódik a fentiekhez, hiszen itt kerül terítékre a határokon túli magyar irodalom több kérdése, sőt: Dobossy László Fábry Zoltánt vagy Cs. Szabó Lászlót megidéző gesztusa és más részletek mellett itt esik szó a román népballadákra vagy éppen Ioan Alexandru és Kányádi Sándor találkozásáról. Nem kétséges, hogy Szakolczay rendkívül sokat tesz a kelet- és közép-európai irodalmak érintkezési pontjainak fölmutatásáért, s persze ezáltal a népek „tejtisztviselésének” (Németh László) érzékeltetéséért. Ennek szép bizonyítéka a *Kivarrt gyolcs alatt* című, a román népballadáról szóló írás. Az ismert kelet-közép-európai viszonyok között különösen fontos az ilyen szellemű, a közleledést szolgáló írás. Mint ahogy hasonlóképpen értékes az *Egy magatartás iskolapéldája*, amelyben George Sbarcea *Befejezetlen emlékirata* ürügyén olyan gondolkodót méltat, aki kitüntetésnek vette, hogy szót érthetett a kisebbséggel. „Nem valamiféle különleges hőbortból, hanem önbecsülésük jeleként tájékozódtak a velük egy égbolt alatt élő népek kultúrájában” (168. p.) - írja róla és a hozzá hasonlókról Szakolczay Sbarcea a magyar kultúra nagyjaival való találkozásait örökítette meg. Ady, Bartók, Babits, Karinthy, Kosztolányi, Móra - ez a díszes névsor. Magyar oldalról meg Kányádi Sándor viszonya Ioan Alexandruhoz éppúgy ezt a közleledést szolgálja, mint pl. Dsida Jenő műfordítói tevékenységének bizonyos mozzanatai, így Eminescu Glosszájának átültetése. Dsidát persze egyébként is időszerű ébreszteni: Szakolczay Lajos szerint (1970-ben) „mindmáig nem érkezett be a köztudatba.” (177.p.) Az azóta eltelt közel három évtized természetesen módosított ezen a helyzeten, ám napjainkban sem mondhatjuk még tiszta lelkiismerettel, hogy a nagy erdélyi magyar költő úgy él a tudatunkban, ahogy az kijárna neki. Szakolczay egyik érdeme, hogy őt és másokat idejekorán emelt ki a hallgatásból - s ami még ennél is jóval fontosabb

- a közönyből.

Nem vitathatjuk, hogy a fentiekhez hasonló célokat szolgál a kötetzáró *Tájékoztató* c. fejezet mind-

egyik írása. Csak ezúttal nem a földrajzi kitekintés az elsődleges, hanem a testvérművészekkel kacérokodó szándék. Művészettörténezszekekről és művészekről szól ezeken az oldalakon Szakolczay Lajos. Balogh Jolánról, Kondor Béláról, Korniss Dezsőről, Szervátiusz Tiborról, Entz Gézáról, Maurits Ferencről és Muzsnay Ákosról. Az irodalomtörténész persze nem büjlik ki a bőrből, és egyébként is: nem egy tárgyalt alkotónak sok köze volt és van a kortárs irodalomhoz, sőt, van, aki (Kondor Béla) költőként is ismert. Mások (például Szervátiusz Tibor) irodalmi hatásai (Nagy Lászlóra, Csoóri Sándorra vagy éppen Tamás Menyhértre) ugyancsak közismertek. Jó, hogy ezek a szellemi és baráti kézfogások létrejöhetnek. - S az is, hogy *A csavargó esztétikájának* szerzője fölfigyelt rájuk.

Több alapos interjú is találunk ebben a fejezetben. Az egyik Korniss Dezső műtermébe és szellemi műhelyébe kalauzol bennünket, számos vallomással és kortörténeti adalékkal. *A szenvedő szobrász* c. beszélgetés pedig Szervátiusz Tibort hozza testközelbe, s itt is tapasztalhatjuk, hogy Szakolczay riporteri adottságokkal ugyancsak megáldott ember. Könnyedén jut partnere közelébe, s jó érzékkel kérdez rá egy rendkívül érzékeny (helyenként sértett és sérült) személyiség rejtett titkaira, a kortárs szobrászat egyik legnagyobbját mutatva föl.

Láthatjuk tehát: a több évtizedes kritikai és irodalomtörténeti pályára már-már feledésre ítélt termékei állják az idő próbáját. (Balassi Kiadó, 1996.)

Koppány Zsolt

KÖZNAPI KIRAJZÁS, AVAGY E-MAILEN SZÓL A ZARATHUSTRA?

Két könyv. Negyvenkét szerző. Szerző? Van, ki már az. De ők is. A kezdők pöre didergésével. Mert aminek jönnie kell, az még csak most jön. Ha jön.

Köztéri multság - Fiatalköltők antológiája

Az első. Volt már ilyen. Bár ott csupa prózáíró. 1980-ból. Benne *Nádas Péter. Isten tenyerén ülünk. Az Emlekíratok könyvéből a cím. Esterházy és Hajnóczy, Lengyel Péter és Sarusi*, no meg *Tar Sándor*. Ma már a prózairodalom élvonalá. Meg aztán a tisztán verses válogatás. 1930-ból. Vajthó László válogatott. *Mai magyar múzsá* volt a címe. Feledhető és valóban el is felejtett költők. Köztük az akkor már érett József Attila. Egyetlen, mércéjéhez képest fénytelen verssel. De gondolhatunk az 1959-es *Tűztáncra* éppúgy, mint amolyan folytatására 1963-ból. *Tiszta szigorúság*. Szép cím. S a versek java tele szocialista derűvel, forradalmi buzgalommal. Aki nem így szerepelt, megnézhetette magát. *Gyurkovics Tibor*. Alig néhány verssel. De volt itt *Első ének* is 1968-ból; rá tíz évre folytatása, egy azóta legendává magasztosult rajzás: a *Madárúton*. 45 költő részint ma is a pályán. A Móra Kiadó Kozmosz-részlege ezt még megfejtelte *A költészet másnapja* című 1986-ban kiadott, fiatal, kötet nélküli költők reprezentálásával. A Szépirodalmi is kiadta 1969-ben. *Költők egymás közt*. 15 költő próbálgatta szárnyait. Majd 1971-ben jelentkeztek újabbak. *A magunk kenyerén*. Ők már „csak” 14-en voltak.

Kell-e antológia? Túl azon, hogy minden esztendőben, az Őnnepi Könyvhét táján időtlen idők óta fölbukkan a Körkép, a Szép versek, meg a Rivalda? Mert mint tudjuk, akkoriban, a nagy átkosban ezért volt szükség antológiákra, hogy a kötet nélkülieket bevezesse az irodalom asztalához. Meg is szűrje a szerzőket. Ki lesz tűrt, ki tiltott és ki támogatott. Meg aztán csökkent a műszóm. Így viszont, csokorba kötve, kiragadva, könnyebb a kiadás. Majd kötetnyi anyagot be lehetett tömködni egy-egy szerző neve alá.

De ma, kell-e az antológia? Amikor pályázatokon, csak lehet annyi pénzt szerezni, hogyha honoráriumot nem is, de könyvet (puha fődélut, hamar rongyolódót) és abból 150-200 db tiszteletpéldányt is lehet tenni az ifjú reménység elé, s el lehet indítani, nem harminc, de

tizen-huszoneves korban. Akkor hát? Kell antológia? Mint ez a mostani, az 1998-as Ünnepi Könyvhétre megjelentett könyv? Amely tizenharc szerzőt költőt-írókat enged kirajzani ebbe a méreggel permetezett világba, Rádadásul egy jól prosperáló kiadó, a *Palatinus* jóvoltából? Kell. Mint egy falat kenyér. Ahogy kellett a *Mozaik* (ELTE TFK, szerk. Vilcsék Béla) 1993-ban. Vagy a Stádium-antológiák sorát nyitó *A sivatag kupolája* 1994-ből. Majd ebben a sorban a *Lépcsők a csendbe* 1996-ból, majd ezt követte a *Huszonötödik óra* tavalyról, mely már címében is jelezte, valami nagy baj van készülöben. Meghal a líra? Nem, dehogysis. Csak a befogadás minősége és az odafigyelés leheli már az utolsót.

Jó, hogy mai is vannak antológiák. Mert az ember elmerenghet. Író és olvasó, recenzens és szerkesztő: vajon ki marad meg az indulók közül? Ki kerül rá máris az avulási listára, Fölbukkannak-e az egy-egy írással szereplők közül új és új József Attilák? Mert *elnézték* tehetségüket? Meg a felelősség kínja. Hogy most már szerepeltem egy antológiában! Mostantól súlya lesz a szónak. Mert figyelnek. Figyelnek? Nem. De elég, ha az Isten elemeli ujját a homlokunkról. Úgyhogy vigyázni kell. És kiteljesíteni a kiteljesíthetlent. Ezért is kell az antológia. Köztéri multság. Férfi munka. Átok és infernó. Szabadság és szabadulás. Hogy látva lássanak. „A Kiadóba mintegy hetven szerző művei érkeztek (természetesen a határon túlról is). A szerkesztők közülük választották ki a kötetben szereplő tizenharc szerzőt. Számos ígéretes tehetség maradt ki ebből a válogatásból, akik minden bizonnyal egy következő kötetben majd helyet kapnak. Két szerzőnk már kötettil is rendelkezik (Gerevich András, Crecsó Krisztián), szerepeltetésüket azonban mindenképpen fontosnak tartottuk.” A Kiadói Jegyzetből idéztem. Azóta *Cserna-Szabó Andrásnak* is megjelent első könyve a Magvetőnél, *Fél négy* címmel. *Fogarasi Zsolt* verseit vagy ő maga válogatta be, vagy a szerkesztőtárs, *Kovács Eszter*. Mindegy. Dicséretes az arányérzék. Noha, még mindig vannak méricskélők, akik fönnakadnak. Grammoznak, netán dekáznak. (Jó és pontos ízlésről beszélnek. Hát ezért).

Az antológia mégsem fradi-kolbasz. Hogy mindent bele! Mert vers és próba. Próza és próza. Összesimulva, összekapaszkodva. Gerincét a *Sárkányfű* című folyóirat szerkesztői és szerzői adják. *Greco Krisztián* 1996-ban, *Kárpáti Kamillótól* vette, vehette át a *Gérecz Attila-díjat*. Nagy elismerés. Ha a szigorú alapítóra gondolunk. Meg akinek nevet viseli ez a díj. Ötvenhat egyetlen költő-forradalmárát, mártírját. Méltónak lenni. *Greco* tehát elindult. Fura, egyszerű parafrázis: „sajtomat kiejtette szájából Holló / róka ragadta esélyeim, / jószágom ebuló szerzett, / rakásom szerencsétlenség, / sajtomat kiejtette szájából Holló, / javam, jussom, délibáb.” *Gerevich András* erőteljes képeivel már-már az *Ünnep* fele halad. „Nyelvem a bőrödön szelőd, / mint nyitott pongyola / a testen, ami mégis / túl meleg ilyen júniusi reggel. /.../ Testeden / a ruha kalitka, de a rácson / benyújtom kezemet, hogy / megsimogassam madaramat.” *Cserna-Szabó András* itt megjelentetett prózája fölényes folyam. Szürrealisztikus betéteivel fölemelkedik a hétköznapok passiójából. *Oda*, *Hozzá*, nem jut el, de nem is juthat, mert akkor Isten nem Isten lenne, hanem „csak” egy prózaíró. *Cserna-Szabó*nak van esélye, hogy „az igazat” mondja, „ne csak a valódit”. A *békás esete BB-vel* mulatóságos, ugyanakkor szorongató olvasmány. Modern, de nem poszt. „Beácskát Schlosmann rátette egy raklapra és szálltak szerelmesen a város felett. Reggel felnéztünk az égre és ha a Duna feszített víztükre felett, esetleg a Hősök-tere szeles tetején Beácskát láttuk, akkor tudtuk, ma nincsen meló, ma szórakoznak a fiatalok.” Lányról, aki kövér volt és gusztustalan. Disznóvá lett, de emberként hempergett az ólban. Eszegetett. *Király Levente* verseit mallergé-i homály lepi. Mert nem filozofikus. Inkább gondolkodói, ugyanakkor mindez kellő spontaneitással megoldott líra. Elemezhetetlen, mert érzelmi. „A telet biz-

tos jelekben érzed / azt mondd tegnap óta ott van / valamire a kertben most is / zörög drótra lógatottan // száradó kabátok mellett / mert a fagyra készülni kell / nem gőzöl egy sem nem / tudni miért tűnik el // belőlük a meleg hirtelen / mint a könnyű gázok / leszded a csipeszket s én / mindent félremagyarázok.” Így láttat a Tergetés. És *Karafiáth Orsolya!* Mára a neve is. Pedig sosem láttam. Nomen est omen. Nevének bűvös árnya szépívű fejest ugrik valamelyik budai törökfürdő nem éppen mély vizébe. Mégis, milyen lehet? Kiderül a művekből? Ha éppen nem rejtőzködik. Akkor ki. Mintha folyton kijózanodna. És akkor szétoszlik a szerelmes homály. „Mint rossz presszóban délután, / vagy mint langyos sörön a hab... / szívünk csöndes, zavart: talán / még szenvedély. Rég láttalak. // Ez már a Mont Blanc és a jég? / Kiszáradó tündértavunk? / Se csönd, se válasz nincs elég. / Lehette jobb, ha hallgatunk. /.../ Időnk kiszámított, sötét; / záróra lesz, sörünk apad. / Ne kíséj már tovább. Az ég / csillagtalan. Csak alkonyat.” Máskor meg, mint Seresszanonba oltott Jacques Prévert: „Az álom így lesz rémregény, / s erről a sok tömény tehet. / Múlté a lányos érzemény: / Rezső, nem élhetek veled.” Kemény nő. Költő. És akkor mindegy a nemiség.

Fogarasi Zsolt már rég kötetre érett. A Sárkányfű főszerkesztője. Ilyen fiatalon? Miért ne? Végre mindent a maga idejében. Végre nem a kontraszelekción. Majd ők. Megmutatják. „És nem jön figyelmeztetni / a zárásra mellényes alak, / mert embereim még odakint megölik.” Mintha akciófilmet látnánk. Pedig ilyen a világ. Így ábrázolódik. A világ sötét. Hiába a Nap. *Fogarasi* lírává szublimálja. *Wizner Vég Balázs* Kafkát és Poe-t idézi. Prózája lassan hőmpolyög, aztán fejbe kólint. Mint a brazil foci. „- Az agy részeit fogjuk szemléltetni. Sajnos nincs egyéb eszközünk rá, mint Józsi feje.

- Józsi mozdulni sem bírt.

- Ugye nem baj - fordult felé. - Az agyat nagyon nehéz térben elképzelni. Ugye megengeded, hogy használjam a fejedet, ha már te nem használod, fiam - tette hozzá.” Persze nem kell azt hinni, hogy Józsi fejét miszlikre vágják. Csak szemléltetik. De így is borzongató. *Varró Dániel* talán mindjűk közt a legérettebb szerző. Költő, aki mindent tud a versről. Még többet is. A szonett a kedvence. S mint a gyermek, kedves játékszerét, szét is szedi darabokra. És három újságíró. *Keréky György* remek novellista. Pedig az újságírás rég meg kellett, hogy egye zsigereiből a művészt. De nem. Úgy látszik, így is lehet. Nem úgy *Szárnyas Gábor*. Mintha ünneplőt öltene. Az Elet és Irodalom hasábjairól megszokott, már-már cinikus kritikus hang jól jönne akkor is, amikor művet ír. *Szerbhorváth György* hasonló hangvételű zsurnaliszta. Ő meg azzal próbálkozik, hogy a nyelvet végtelenül lesiá-nyítja. Amúgy fonetikus „A mama mongya meg, hogy hova űhet lö. Ő ül elű.” Ez persze nem baj. Csak az indulati töltöttség, ami cikkeiben bicskanyitogató, jól jönne itt is. *Baróthy Zoltán* novellái hagyományosabbak, megfontoltabbak, mint általában kortársaié. A kort, korunkat nemcsak Kafka fejezheti ki, hanem Thomas Mann is. Ő az utóbbi felé hajlik. *Hollósvölgyi Iván* verstánca ragad meg. „Annak a lánynak abrakadabra / tegnap a bárban van ma kalandja / van ma kalandja tegnap a bárban / abrakadabra mert az a lány van” - szól a *Van ma* első verszaka. A kötet címadó verse *Czifrik Balázsé*. A köztéri multságok utolsó perceit látjuk. Ahogy vége. Ahogy végünk. Szakrális tér. „és őszinte riadtságukban / nyelvük / megnyalja az ég hasadékat.” *Csender Levente* és *Demeter Szilárd* egy-egy novelláját olvashatjuk még. *Csender* igazi realista, valódi emberi érzelmek fűtik az írását. *Demeter* meg színeivel varázsolt.

Nem önkényesen, a hatás kedvéért viszi föl papírára a szó-színeket. Ilyen alkat. *Szűts Zoltán* a narancs-ízű *bugyi* költője a populáris „kultúra” izeit, szagát, s már elviselhetetlen banalitásait, mint fazékból langyos vizet, nyakunkba önti. *Végh Attila* verseiben talán a legtöbb, ami

szakrális. Ami transzcendens. Túl a mesterségen, ez az, ami a legtöbb. Amit dicsérőleg el lehet mondani. Pilinszky szentenciájára figyeljünk. *Minden művészet eredendően vallásos gyökerű. Épp ezért vallásos művészet nincs is.* Kevés az ilyen sor, az ilyen vers és próza ebben a könyvben. Vagy éppen az Isten hiánya mutat rá, nagyon nagy baj van!?

Az 1998-as év másik antológiája a *Mozaik-kötet* szerves folytatásaként jelent meg az ELTE Eötvös Kiadója jóvoltából, *Vilcsek Béla* szerkesztésében. Az

Igennem

talányos címével arra késztet, hogy a recenzió mohón fölülse az igen tetszetős, illusztrált könyvet. Hogy aztán a kitűnő kritikus és irodalomtörténész Vilcsek Béla válogatása helyénvaló-e, nem tudhatom. Nem ismerem ugyanis a *merítési lehetőséget*. Talán túlduzasztott a könyv. Ugyanakkor ugye, ott van a nagy számok törvénye. Érvényesül? Meg nem mondhatom. Delphoiban sincs az a jós. „A *Mesédre csönd felel* című rész darabjai jobbára a gyermekkor eseményeiből, élményköréből, motívumaiból táplálkoznak, a *Hagyd mélyre szívnom ezt* versei már a kamasz- vagy ifjúkor keruocacs, moriartys, lennonos vagy, ne menjünk oly' messzire, bereményis, csehtamásos, dinnyésjózsis világának hangulatából merítenek. A *Kolorizált dolgaimban* szereplő rövid írások a hétköznapok, általában figyelemre is alig méltatott, apró történései... (...) az *Őrült-őrült 20. század* carcosabb művei viszont a szűkebb-tágabb politika (...) dilemmáira próbálnak ezredvégi távlatból reflektálni, végezetül a *Beégett igék a csend* című záró fejezetbe azok a költemények kerülnek (...) amelyek magának a termékeny vagy telített pillanatnak (csendnek) az ihletettségében készültek.” Vilcsek Béla előszavának idézett néhány sora majdnem elveszi a recenzióсын kerényét. A struktúra konstrukciója táviatokban gondolkodik. Hiszi, hogy főnmarad a könyv. Hiszi, reméli, hogy a kirajzás nem lesz hétköznapi. Ünnepi magasban akarja látni-láttatni a köréje gyűlt tizen vagy épp a húszas éveik elején járó alkotókat. Huszonnégyen vannak. Lesznek-e ennyien? Vannak-e? Nyomuk marad-e a fejekben? Tizennyolcat veszünk szemügyre, mint a *másik* antológiánál. Nem a szerkesztő által fölvázolt álm-kronológia szerint. Nem. Itt is megvillan Karafiáth Orsolya. A költői mesterség talán legnagyobb szabású forma-csillagrácsa, a szonettkoszorú, ha csikorogva is, megcsillan a lapokon. Korai próbálkozás. Formailag csak kezdemény. Nyelve, művészi attitűdje már az érett Karafiáth-költészet prelúdiuma. *Tomkiss Tamás* a másik ismertebb költő az antológiából. Darabjaival számos lapban, folyóiratban találkozik az olvasó. A költő nem adja alább, minthogy szublimálja a jelent. A kort. Korszerű? Az. Persze a modern nem föltétlenül jelenti a korszerűséget is egyben. Amúgy is: olyan kor-szerű ez az egész. A szerűség itt a lényeg. Tomkiss azonban tovább lép, a modern felé. Mindennapi mocskainkat add meg nekünk ma. Meg is kapjuk. „Az én tájam igénytelen/ élő csótányok és/ döglött papírsárkányok/ borítják/ a nap huszonöt wattos/ a madár az párna/ az eső fekete / gyümölcsöm pálinka/ a szivárvány rúzs és szemfesték/ tegnapi nőmön/ a nóta az technorádió/ virágom bagó/ pipám kéndioxid/ borom szódával/ síkjaim Blaha Lujza tér/ hegyeim nincsenek// a világ végén buszforduló”. Tomkiss követi *Szabó Máté* „lányszobák panelben a város könyökén” és a „farmeres csokrok az aluljáróban” sorokkal. *Hétfári Andrea* Hóhullás című versével a képvers további lehetőségeit keresi. Tartójában karácsonyfa emelkedik. Ennél azonban sokkal szemrevalóbb, mai szóval élve vizuálisabb *Székely Tamás* fájdalommal teliaggatott fenyőfája, az ünnep fényjelén. A Gulagot megidéző versben az éhes vagy egyre nő, egyre hatalmasodik. Főnről-lefelé. Pilinszky Francia foglyára asszociálva hó helyett halál hull a tűlevelekre. Fejzetecimet ad *Hurubán Henrik* egyik sora ebből a részletből: „bilincsbet zársz de ráragyogsz/ beégett igék a csend/ veresre

vágyva hordozom/ de homlokodba karcolum”. Szép így is, bár a versszerető fül a hívórimre válaszolót várt volna. *Kolumbán Melinda* igazi tehetség. Bár őt is magával ragadja valami kényszer, hogy rajzos verssel álljon elő, de Istenem! Kipróbálja magát ebben a műfajban is! Erre egyszerű lehetőség a kötet előtt álló, még bizonytalan szerűség illetén maga-megmutatása épp egy antológiában. A *Változatok Radnótira* azonban már túlmutat a mérnöki komponáltságon. Bár itt is van matematika jócskán, de metafizikába ágyazva már költészet és nem egzakt számítás. „Huszonkét Krisztus vagyok!” majd a második darabban „huszonkét/ lányal álmodtam éjjelenként” ami aztán a vége felé átalakul egy ilyen versszakká: „Ennyi idősen huszonkét éves/ vagyok. Szakállam szőke/ és a lányok nem nézhetek ki/ éjjelenként, amikor Krisztus/ álmodott!” *Marczinka Csaba* lehozza közénk az „Örököreg Sziszüphosz”-t. „Láttam Sziszüphosz bácsit,/ cipelte - S-sé görnyedve - szatyrait,/ bennük szelektált szemét,/ minden, amit használni remélt.” *Varga József* blaszfémianak tűnő, ám inkább fölemelő sorai „Úgy lopta be apám, Istent a szívembe,/ Ahogy Isten lopta apámat a szívembe be.” ill. „Én is csak egy vagyok:/ aki kérdez, s nem felel. / Én is csak egy leszek:/ kukaceledel.” Azt bizonyítják, hogy a *szépirás* nem föltétlenül korszerűtlen. A már-már elfeledett *igazi* költői, lírai hang szól ebből a *Szűjártó Péter-verséből*: „Galambok laknak az arcod alatt / Kirepülnek ha elmosolyodsz/ Délutánit teáznak ha sírsz/ Álmos a szemük ha ébredsz/ És alszanak ők is ha álmodod/ Szédítő szabadságát zöld egeknek”. Sok éves *szakmai* rutinnal majd oldható lesz a versbéli apró monotonia némi szörendcserés „trükkal”. *Kisérő* című Shakespeare-szonettje rendkívül szuggesztív. Föltetéséből idézünk: „Ugyanúgy születünk, ugyanúgy sírtunk,/ Ugyanúgy könnyzemű anyákat hívtunk...” E sorok azt parafrázálják, hogy mindnyájan egyek vagyunk. Semmi különöb nem vár ránk, csak Kosztolányival szólva, különböző. *Szabó István* beates hangon szól nagy felelősségtudattal: „Ementek végre a szásák,/ S nyalunk bűgva - versenyt bűgva,/ Eljöttek hát a burzsoák - / S most vagyunk ám seggbe rűgva!” Majd így fejezi be a verset: „Fel kéne már fogni végre,/ Mi toljuk a tönk szélére/ Hazánkat.” *Erdős T. István* mai fiatal létére a *Dont, '41 telét* idézi meg. Nem sírva-bűgva, de számonkérve. „Miért te? Miért veled/ Kell e csatát/ Megnyernetek?” *Kundermann Balázs* aforisztikává sűriti *Mikrokozmoszát*. Számvetést végez a Naprendszer bolygóiról. Bogarakhoz hasonlatos mindegyik. „... levesem találmora az egyiket. Bal kezem fejére rakom azt.” Karkai metamorfózis. *Nagy Szilvia* invocációja a hétköznapiságot ostorozza: „Jaj nem merem leírni amit gondolok/ Múlt századi vagyok/ Ha nem a pöcegödörből merítem a témát”. *Kánya Krisztina* mándysan elharapott versmondatai keltenek reményt. Hogy lesz még valami ebből a szövegszerkezetből is. Talán éppen próza! *Felső Ákos* is próbálkozik azzal, amivel majd' mindenki, főképp Apollinaire óta. Verset rajzol. Formákban tartalom. Hozzáigazítva. Karácsonyi díszek. Versek és prózák *Haraszi Mártától*. A hintaló és annak álma. Két karcolat. Két mese. Felnötteknek is. Szépen formázott karácsonyi ének. A vágy titokzatos tárgya. Az elérhetetlen. És mégis elérhető. S végezetül a prózairó *Finy Petra* és *Baranyi Béta*. Utóbbinak második elbeszélése, A csúcs mar felütésével jelez. „Bámulom a mélységet.” Hogy itt valami történik. Rém fontos az első pár szó. A mondat talányosága. Nagy zenékből kihallani a végkifejleteket. Finy három Gondolata futurisztikusan expresszív. „Sáros volt még az éjszaka, amikor Nem nekivágott a mindenségnek.” Az utolsó, 5. Pillanat egy sor. „Nem sírján Igen állt.” Mintegy megválaszolva mindenre. Hogy igenis: Igen! Kell minden, ami van. Így e két bemutatott könyv is. Mert szegényebbek lennénk nélküük.

Ünmezdek, de mégis: Zarathustra nem e-mailon üszölal meg de *Richard Strauss* irtóztató robajával. „A mindenséggel mérd magad!” Na, ez az, ami még hiányzik. A kortól elszakadva. Kitejlesedni. Régi korok mű-

vész-vállain lépdelni. Ahogy mindig is tette mindenki, aki maradandó. Köznapi-e a két könyvből történő kirajzás? Nem. Mert ünnep a *megszólalás*. Reménykedjünk, hogy a lövből visszanezve csupa-csupa attribúció lesz az itt megjelent szinte valamennyi vers és próza az akkorra már gyakorlott költők-írók életművében. Hogy aztán ezek a kötetek majdan a megidézett antológiák fölé emelkednek-e, megjósolhatatlan. Az út kijelölve. Halál szegélyezi. Amelyen túl ott a föltámadás.

Gerencsér Zsolt

EZREDVÉGI AMBIVALENCIÁK

(Csornák Árpád: *Fagyosszentek*)

Az ambivalencia két ellentétes érzélem együttes megnyilvánulását jelenti egyazon személy vagy tárgy iránt; illetve egy időben két irányban való érvényességet (is) feltételez. Magyarán valami nagyon mai, nagyon ezredvégi lelki-szellemi alakzatot képvisel; hiábavaló erőfeszítésünket, hogy a dolgok mélyére lássunk, hogy a történések mozgatórugóit feltérképezzük. Ez tudathasadáshoz közeli állapothoz vezet, állandósuló döntéskényszerhez, öröklődő döntésképtelenséghez. Technokrata világunk csődjét is jelenti. És mi lehet ambivalensebb annál, mint amikor ebben a cserregő, kattogó, zakatoló és ziháló csödtömegben, ebben a folyton változó, mindent magába olvasztani szándékozó technikai zűrzavarban, valaki egy üres papírlap (nem űrlap, nem beadvány) fölé hajol, hogy a saját gondolataival töltsse meg?

Az író: író, nem vegyész, nem közgazdász, nem futballista, nem gyógyszerész; nincs más lehetősége, mint figyelni, látni, s a látottakat - képességeinek megfelelően - leírni, gondolatait szöveggé formálni, majd a nyers szöveget javítani. Ebben az értelemben feltaláló, reformer ő, hiszen látat, felmutat... Akarva-akaratlan rájöhét valamire, ami regen még - mondjuk - aprócska pörsenés volt, mára azonban újból és újból föltöltő kelevényné nőtte ki magát!... „Szikkadt fájú spineteken játszottak a nyugdíjas spionok” - olvassuk. - „Önnön tüskéikkel nyuvasztották a vén hangszerek poros húrjait. A spinetek oldalán pergett a fekete festék. Versenyt vonítottak velük a láncra fűzött kutyák. A spionok vénasszonyarcába, ráncos, papírvékony bőrükre pókhálók ragadtak. Nem kellett a múlton rágódniuk, mert spinéteztek. A spinetek őrijítő hangja vinnogásra készítette a kutyákat, de a spionok nem hallották a spinetek vinnogásától. Ez volt a metódus. Így jött létre a koncert... és látszólag rend és béke volt, és virult a művészet... de az arra sétáló hallotta a kutyákat is meg a spineteket is, és végigfutott a hátán a hideg. Hallotta, hogy a hangszerek nem értői sem a hangszereknek, sem a kutyáknak...”

Az író tehát nem vélemény nélküli, csak meg van kötve a keze. A képzelete lehet végtelen, de a lehetőségei végesek. Ennek ellenére veszélyes ember. Alkatától függően több fajta író létezik. Van, aki azt ábrázolja, amit látni szeretnénk, és van, aki azt, amiben (ahogy) élünk. Csernák Árpád az utóbbiak közé tartozik. Nincsenek hátsó szándékai, a mellébeszélés nem kenyere. „Meg kell fontolni... de ezután is mi marad? ... először talán sírnod kell, először talán felfogod a jelenet... a jelenés szépségét... hogy azt ne mondjam: költészetét és igazságát, de aztán, épp a durvalelkűség gyakorlása okán elszégyenled magad gyermeked pironkodásodon, lázas rajongásodon, amit a jelenet... a jelenés... nem, nem is... a mondat, a szavak, azok a (látszólag vagy valóban) szinte gyámoltalanul, esetlegesen, esetlenül egymás mellé kerülő szavak... hogy nem tudod pontosan miért?... megfogalmazni aztán végképp nem, csak azt érzed, hogy itt- megiscsak - valami nagyon fontos dolog kimondott... ennek az ürgének sikerült, de utána... itt is csak heg marad, a láz ütötte, a szépség égette seb utáni heg...”

Heuréka!

- kálthatna fel az író, hogy végre adni tudott, hogy mindaddig nem kért hiába, végre fel tud mutatni valamit, amiből

majd jobb, ártó szándék nélküli származik. Ó, áldott feltalálósors!... Ujabb ambivalencia: kit illet nagyobb dicsőség, az olvasó honpolgárt, aki „túléli” az író realitás szülte szürrealizmusát, vagy az író, aki képes meg-megújuló erővel, hittel ábrázolni az olvasó honpolgár ezredvégi vig napjait?... „... rád törnek, csöngetéssel, zörgetéssel, hírekkel, képekkel... gyanútlanul ülsz a képernyő előtt, teázgatva, zenét hallgatva, és egyszer csak azt látod a képernyőn, hogy egy csirkének levágják a fejét, és a test utána még ugrál, a szárny csapkod... nem sokkal később ugyanilyen váratlanul arról beszél egy nyomozótiszt, hogy egy tizenkétéves fiút kötéllel megfojtottak, majd egy konyhakéssel levágták a fejét, a vizsgálat kimutatta, mondja a nyomozótiszt, hogy a zsinogató idején még élt az áldozat... és mire észbe kapsz, és leküzdöd a szédülést, és a kapcsoló után nyúlsz, már megtörtént az atrocitás, a behatolás az agyba, a tudatodba, a zsigereidbe, hogy azt ne mondjam, a lelkedbe...”

Csernák Árpád azon kevesek közé tartozik, akik szavakat, mondataikat hittel fűzik össze, nem áll, nem szgyell a saját életéből, kudarcából-csodáiból meríteni, hiszen íróként másra nemigen van lehetősége. Alázat, rá ez lenne a legtalálhatóbb kifejezés.

Alázat a forma, a tartalom és az olvasó iránt. És aggodalom. Az olvasóért, a világ miatt. Ez az a belső készítés, mely képessé teszi az írókat arra, hogy láttassa, életre keltse a létezésében moccanatlan, ambivalenciától gúzsba kötött jelent. Csernák Árpádnak sikerült „megúsznia” a Kádár-korszak petyhüdt idiotizmusát, primitív atyáskodását, nem lökték kirakatra, nem lett felkapott, irodalmi fafej, báb sem; érzékelnitudta a körülötte érzéketlen tompaságra kényszerített tömeget. *Fagyosszentek* című kötete ennek az elmúlt ötven évnek a hitteles krónikája. Számomra vetekszik a korabeli újságcikkekkel, az archív filmhíradókkal. Ne feledjük, nem csak attól jó egy író, hogy pontosan, precízen, élethűen megrajzol valamit (ezek csak körvonalak, megvastagított, vagy éppenséggel leheletfinomságúra sikeredett kontúrvonalak), hanem attól is, ha sikerül ezeket az amúgy üres lég-tereket igazi, igazabb tartalommal megtöltenie. Nagyfokú plaszticitás jellemzi minden egyes alkotását. Az embernek az az érzése, nem is szöveget olvas, hanem egy fotókkal teli albumot lapoz. Arcok merednek rá, sebek lüktetnek; a könyvet tartó ujjak alatt sérült, törött gerinceket érint, sérült, törött sorsokra tapint. Ebben a tökéletesre sikeredett, háromdimenziós irodalmi élményben szinte már csak adalék a nagy műgonddal megformált szövegkörnyezet.

De Csernák Árpádnál nagyon fontos minden mozzanat. Hangsúlyt kapnak még a látszatra csak odavetett mondatfoszlányok is. Vagy legfőképp azok... „*Egész nap sírom kell. Nem értem... Na jó, reggel az a nagydarab, kopasz testépítő direkt nekem jött... na jó, ilyen már volt... néztem rá csodálkozva: Minek kell ez? Minek? nem is biztos, hogy egészen más a véleményünk...*” Az író a témát keményen kézben tartja, mintha damilra fűzné a mondanivalót, nem enged lélegzetvételnél is időt sem magának, sem másnak, nem lazít, s a damil sem lazul, feszesen gördülnek egymás mellé a történet építőelemei. Az olvasó pedig levegő után kapkod, zihál, s amiben sikerül megkapaszkodnia, az egy újabb eseménysor pengeéles huzaldarabja, melyen máris tovaperegnek a következő történet kiméretlen igazlátással megfaragott eseményei...

A folyammered hősei

Talán éppen ennek az érdekesítő írástechnikának, és ennek az önérdék nélküli írói hitvallásnak köszönhető, hogy a Csernák-novelláknak nincsenek konkrét hősei. Szereplők vannak, meg főbb szereplői, de nincsenek vagy csak elvétve - a szó szoros értelmében vett, nem pozitív - hősök. Aki-keket már úgy megszoktunk és szeretünk. És akiket úgy szeretnénk Csernák Árpádnál is szeretni...

Csernák Árpád világában a hiányzó hősöket, sorsukat esendően megélt kismemberek alkotják. Azok, akik - ha kell - a mindennapok kovászában-katyvaszában nem mindennapi cselekedetekre képesek. „*Az iguana kimászott a vízből és elin-*

dult a város irányába... Csodálkozva vettem észre, hogy értem a nyelvüket. Eleinte félve, óvatosan közelítettem, aztán, mikor kiderült, hogy nem bántjuk egymást, egészen közel merészkedtem... Elmagyaráztam az iguana családnak, hogy -sajnos - tovább kell vándorolniuk, de ne a város felé menjenek, hanem ellenkező irányba, ott, a fűzfák felé mocsaras a vidék, és arafelé nincsenek emberek. Megfogadták a tanácsomat." Ez a másik felelősségtudat. Nem értem, miért létezhet még ma is olyan mű- és alkotóelemző felfogás, mely külön szemléli, sőt, egyenesen kötelezővé teszi, hogy különválasztva vizsgáljuk az alkotót alkotásaitól. Épp az lenne a lényeges, hogy a kettő vagyis az Egy! -, hogyan, miképpen érvényesül... A felelőség ne pusztán írói, emberi legyen! Csernák Árpád, nem hagy kétségeket bennünk, kézen fog, vezet - irodalom-birodalomban.

Különös, óriási világ ez, lapról-lapra táguló, létező univerzum ahol a szürreálisnak mondott képek, alakok (antihősök?) nem egy átlényegített, más dimenzióból ide szakadt-toloncolt-menekült balsejtelemből származnak - a sajátjaink. Kiderül - újabb ambivalencia; hála istennek?! -, hogy nem az író költői képzelete aberrált, a mi hétköznapi világunk ilyen ocsmány és iszonyú. Hogy is teremnének meg itt a hősök, mihez kezdenének?

Azt persze nem állíthatom, hogy a Csernák-birodalom csupa átlagemberből állna, akik - időnként - átlagon felüli teljesítményt nyújtanak. Vannak itt bizony szép számmal más teremtmények is, létünk perifériájára szorult állatok, növények, ősi (hősi) pozitúrában megörökítve. „Hatalmas lóuszvirágként nyílt ki a reggel, közepében ragyogó gyémánttal, elérhetetlen távolságban, mégis karnyújtásnyira, de a hajnal átmenete nélkül, egyik pillanatról a másikra, váratlanul és tündökölve megmutatva mindazt, ami eddig az éjszaka sötétjében rejtézet: madarak röptét, virágok szirmát, a darázs arany testét az orgona levelén, a fák égre rajzolódo agait, lovak vágóját, lobogó sörényüket, a halakat az áttetsző vízben, és egy különös fát, égre nyúló ágakkal.”

Aztán vannak még itt egyéb drágakövek is, időfolyam csiszolta, versformájú kavicsok. Nem véletlen, hogy a kötetnek is verscímet választott a szerkesztő, Péntek Imre (aki a hozzáküldött, elemeiben sem értéktelen paksamétából egy valószínűtlenül hézagmentes, mesterien megkomponált egészet alkotott). Egy másik dolgozat lenne alkalmas arra, hogy ezeket a verseket bemutassa, mi elégedjünk meg annyival, nemcsak kiegészítői a novellák célratörő elhivatottságának, hanem azokkal szétszakíthatatlan egységet alkotnak. E versekkel együtt a könyvnek sajátos, belső lüktetése van; rövidségükben is színes, eleven kadenciák. Jellemző példa erre A kép című, mely nem pusztán egy vágyott állapot teljesülhetlenségét ábrázolja, hanem a velünk, a rajtunk keresztül futó történések igencsak mai - tendenciózus - ambivalenciáját:

*Úgy szerettem volna egyben látni,
de egyre jobban szétesett,
dirib-darabra tört, szerte foszlott,
homályba tűnt, elveszett.*

Külön tanulmány

Kellene arra is, hogy feltárja a csernaki miliót átszövő „szelíd” humort. Ezt a különös adottságát a sorsnak (vagy inkább ezt a tudatosan kifejlesztett, lélekmelegítő reakciót?), melynek birtokában viszonylag könnyebben átvészeltető korunk szikkadt, torkot és lelket kaparó kátrányfüstje...

Fura, hogy eddig még nem fedezték fel Csernák Árpád írásaiban az őt méltatók, mekkora jelentősége van ennek a finomra árnyalt írói képességnek (vagy készségnek). Pedig a lényeg, ennek segítségével ragadható meg a maga teljességében. A humor az egyetlen eszköz (ezt egyébként Karinthy Frigyes óta illene tudnunk!), mellyel csontig, szerkezetvázig hatolhatunk valaminek a feltárásában, felismerésében. Persze, Csernák Árpád humora nem valami blőd hahota (Karinthyé sem volt az a kimondott, felhőtlen kacagás...), torz minden-napjainkra reflektáló vigyor ez, s ha tetszik, csak az arc vigyor-

ba torzulása: de mindenképpen ingerlő támaszt a nevetésre. „Sötétenlátásom története akkor kezdődött, amikor óvodás koromban fekete Mikulásokat rajzoltam. Szüleim azonnal elvittek pszichológushoz. Ő azt mondta: inkább vigyének szemészhez. Környezetemben akkor tudatosodott, hogy színvak vagyok, bennem pedig az, hogy sötéten látok. Eddig is sötéten láttam, de ettől kezdve már tudtam is.”

Nagy erény, ha egy író ma nevetni, nevetetni képes. Azt bizonyítja, nincs veszve minden, mert még mindig működnek bizonyos folyamatok: az író ír, az orvos orvosol, az olvasó olvas, ha akar. Vagy ez már csak az eltűnőben lévő korszak utóhatása, percekben belül kifulladás lendülete? Ki tudja?... Az utánunk jövők talán - legalább erre - megtalálják a választ. Majd megkeresik egy nagy könyvben, ha addigra a nyomdász még nyomtatni fog... „Az elkövetkező időkben szülők, pedagógusok lapozzák a gyermekek előtt, és elmagyarázzák, hogy így és így nézett ki a kökörtcsin, így az árva-csalán; ez a kicsi, kék virág volt a májvirág, kora tavasszal tömegesen virított az erdőben, nyirkos, üde talajon, patakok mentén, gyöktörzsét hajdanán még a népi gyógyászat is használta máj-, epe-vese- és hólyagbántalmak gyógyítására, ez pedig itt, és széles mozdulattal egy panel-albumra mutatnak: embergyűjtemény. Így nézett ki az ember a 20. század vége felé.”

(Berzsenyi Társaság, Kaposvár, 1998.)

Wehner Tibor GÉBÁRT SZOBRAI

Zalaegerszeg a közelmúlt évtizedeiben mar többször rendezett művésztelepet, de első alkalommal csak 1997 nyarán készültek olyan monumentális, a szimpozion-mozgalom jellegzetes alkotásaként megszületett munkák, amelyeket az állandóság igényével, összegyűjtve nyilvános térben állítottak fel. E kezdeményezéssel Zalaegerszeg csatlakozott azon települések sorához, ahol évről évre visszatérően, leginkább a nyári periódusban dolgozó szobrászok munkálkodásának eredményeként szoborparkok szerveződtek, illetve szerveződnek. Természetesen majd hosszú-hosszú esztendő múltával zárkozhat csak fel a zalai megyeszékhely a Siklós-Villány, Dunaújváros és Nagyatád által fémjelzett, nagy múltú szobrászait együttesekhez, de 1997-ben az első lépést megtette a város, s 1998-ban a második művésztelep megrendezésével nyomatékosította művészeti szándékait, kiteljesítette a kortárs szobrászat továbbépítését szolgáló, hosszabb távú gondolkodást tanúsító programját.

1997-ben a nyugat-dunántúli település önkormányzatának meghívására, a Zalaegerszegi üzemek hathatos támogatásával négy szobrásművész dolgozhatott az ipari, nagyüzemi megmunkálásmódokat, a műhelyfeltételeket biztosító, kitűnő alkotói feltételek között. Ekkor a magyar szobrászat középgenerációjához sorolható, eltérő művészeti utakat járók, különböző szemléletmódokat képviselő szobrászok - Budahelyi Tibor, Horváth László, Orosz Péter és Péter Ágnes - dolgoztak a zalai művésztelepen. E négy művész munkásságának közös jellemzője csupán az volt, hogy mindannyian több alkalommal tevékenykedtek már szimpozion-, illetve művésztelepi keretek között: számos magyarországi és külföldi, az európai országokban működött-működő szobrásztelep munkában vettek részt a nyolcvanas-kilencvenes években, és ezt több, az életművükhöz kapcsolódó monumentális elképzelés realizálása kísérte.

A város festői szépségű, kis mesterséges tó víztükrre köre települt gébárti szabadidő-körzetében, a népi mesterségek művelőinek otthont adó Kézművesek Háza mellett, szépen gondozott parkban első ütemben öt monumentális alkotás lelt ott-honra, és már ez az együttes sem teremtett - szerencsére - stilisztikai egységet. Mind a technikai megmunkálást az anyagválasztás és anyaghasználat -, mind az alkotói szemléletet, a formateremtést vizsgálva azt regisztrálhattuk, hogy a munkák e¹ térő jellegű, önálló karakterű művilágokat reprezentálnak.

Péter Ágnes lépcsős, kettős talpazatra szerkesztett, szét-tárt szárnyú - antropomorf jellegű, de madár-képzeteket is keltő - acél-krómacél kompozíciója bálványserű megjelenésű, transzcendenciával áthatott, rejtelmes alkotásként valósult meg. *Budahelyi Tibor* a múlt századi svájci származású magyar vasöntőmester és gyáralapító, Ganz Ábrahám emlékére készített és állított fel régi gépelemet satuszerű szerkezetbe foglaló, háromszögformába komponált, geometrikus jellegű, mégis oldottságot sugárzó művet. A zalaegerszegi *Horváth László* háromszög alakú alapelemekből és gúlateszekből szerkesztett, élénk színekkel lefestett két alkotása a rideg struktúrát hangsúlyozó, és a síkok és terek illuzionisztikus villódzását izgalmasan szintetizáló műként került a művészeti állandó kollekcióba. *Orosz Péter* organikus, megmunkált és „talált” természeti elemekből építkező szobrászatának zalaegerszegi, monumentális alkotása egy talányos létra, amelynek fokai tüskések, szűrőszak, ágas-bogasak, s így megmászhatatlanok: a mindennapi eszközt az abszurdítások szférájába emelte át a szobrász, úgy, hogy ugyanakkor különleges formát, feszült konstrukciót is létrehozott.

A századvég művészetének, szobrászatának szerteágazó törekvéseivel egyúttangzó, változatos együttes jött létre 1998-ban is. Ismét tevékenykedett a gébárti művésztelepen fémek és fát megdolgozó szobrász, és megint csak tér nyílt az autonóm művészi elképzelések nagyobb léptékű megvalósítására: a két, a középgenerációt képviselő hazai alkotóhoz ezúttal egy holland művész és egy fital, zalai kötődésű magyar szobrász kapcsolódott. Ebben az esztendőben is beigazolódott, hogy a szabad térben felállított művek lényeges mozzanata az elhelyezés, a térbe illesztés, amely - a megrendelésre készült, „városi” köztéri alkotások helykijelölési módszerével ellentétben - itt a mű által diktáltan az alkotó önálló döntése révén körvonalazódik. Vagyis Zalaegerszeg-Gébártan érdemes e szempontból is vizsgálódnia a befogadónak, s így olyan kitűnő megoldásokra lelhet, mint például Péter Ágnes művének környezettel való harmonikus, együttes megszólalása.

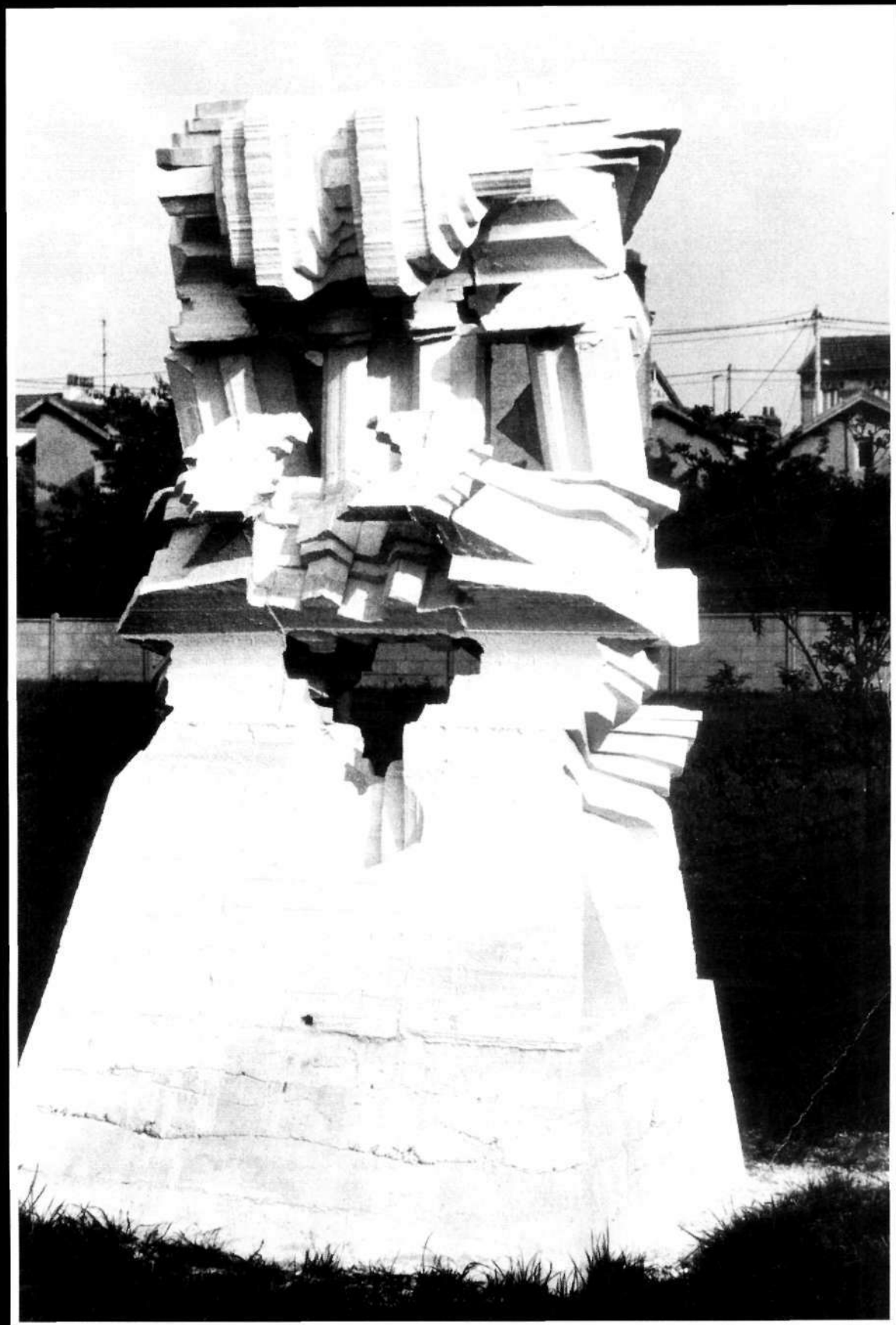
Jan Baetsen holland szobrász Mohácsra, a mohácsi történelmi emlékhelyre hivatkozó kompozíciója - amelyet az anyagi és technikai adottságok, feltételek miatt csak redukált változatban realizálhatott (és amely mű „folytatására” talán az elkövetkező években lehetőség nyílik) - tipikus konstruktivista szellemiségű alkotás. A geometrikus jellegű anyag-és formaalakítással kemény acélból kivitelezett, érdekes megoldással a környezetbe helyezett - kissé ferdén felállított - stilizált kopjafa-variáció szobrászi tömondatokban megfogalmazott műként fogadja a látogatót. *Várnagy Ildikó* festett lemezplasztikája is a konstrukciót hangsúlyozó mű, de ló-megjelenítés nem szűkszavúságokba burkolózó, de nem is realitásokra hivatkozó alkotás, ám mégis elbeszélő jellegű, a játékoságot és vidámságot sugárzó olyan kompozíció, amely üde színfoltként jelenik meg a gébárti természeti környezetben. *Varga Géza Ferenc* organikus szobrászatának legújabb, Gébárton végleges helyére állított alkotása mitikus hajóképzet-teremtés: a durva fatömb-hajótestből, a felmagasodó rúd-árbocokból és az ezen elemekhez kapcsolódó vesszőkötetekből szervezett együttes térben és időben is határtalan, kalandos utazásra invitálja a befogadót. Az 1998-as keltezésű negyedik, munka *Drabik István* durva, hulladékszerű vasdarabokból hegesztett, tragikus, megtépettséget sugárzó figurája: az álló alak napjaink magányos, elfedett hőseként álldogál a gébárti park egyik fája alatt.

A két év termése - kiegészülve néhány már korábban itt állt alkotással - mint *Móder Rezső* izgalmas fémkonstrukciója - a korszak tárgyalakító-térszervező művészetének rendkívül mozgalmas, érdekfeszítő belső mozgások által indukált teljes összképét természetesen még nem tükrözheti, egyelőre még csak viszonylag szűk keresztmetszetet tárhat, tár elénk. De a sokszínű együttes további bővítési lehetősége - akár a kőszobrászat alkotóinak és alkotásainak bevonásával - nyitva áll: reméljük, az évek múlásával újabb és újabb műcsoportok zalaegerszegi-gébárti megszületését üdvözölhetjük majd.

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus - Budapest
 Balogh Róbert író, költő - Pécs
 Bakonyi István kritikus - Székesfehérvár
 Barna T. Attila költő - Dunakeszi
 Büky László nyelvész - Szeged
 Cserba Júlia esztéta - Párizs
 Csernák Árpád színész, író - Kaposvár
 Ébert Tibor író, költő - Budapest
 Fábrián László író, szerkesztő - Budapest
 Géczy János költő - Veszprém
 Gerencsér Zsolt író - Kaposvár
 Heitler László művészeti író - Pápa
 Kelemen Zoltán kritikus - Szeged
 Koppány Zsolt író - Budapest
 Körmendi Lajos író, költő - Karcag
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár
 N. László Endre néprajzkutató - Barcs

Makay Ida költő - Véménd
 Nagy Gáspár költő - Budakeszi
 Wehner Tibor művészeti író - Budapest
 Németh István Péter költő - Tapolca
 Parancs János költő - Budapest
 Polner Zoltán költő - Szeged
 Sárándi József költő - Leányvár
 Sándor János rendező - Szeged
 Szulovszky János történész - Budapest
 Tar Sándor író - Debrecen
 Tarnai László költő - Szeged
 Tarján Tamás irodalomtörténész - Budapest
 Urbán Gyöngyi történész - Budapest
 Váczy Jépoint Tamás grafikus, író - Budapest
 Vasadi Péter költő - Budapest
 Vasy Géza irodalomtörténész - Budapest

Pátkai Ervin szobra (1975) • Zaránd Gyula fotója

PANNON

INKOK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Bíró József, Cukor György, Czigó György, Hules Béla, Kiss Dénes, Labancz Gyula, Monosló Dezső, Násza Katalin és Tornai József versei * Gángoly Attila, Gerencsér Zsolt, Koppány Zsolt és Váczy Jépoint Tamás szépprózája * Az IGENNEM írói: Finy Petra, Haraszi Márta, Karafiáth Orsolya, Székely Tamás, Szijártó Péter versei, Baranyi Béla novellája * Írók a Kárpátalján * Zalán Tibor: Beszéd, köhögés, rőfögés * Alföldy Jenő: Versek a gályapadon.* Matei Visniec drámája * Göröngyös úton: Fejtő Ferencsel Cserba Júlia beszélget * Laczkó András: Kiss Dénes iskolái * Bedő Sándor művészete * Balatoni iratos házak * Egy petesházi tüzér a Don-kanyarban* Szemle

1998

Ara: 120 Ft